



Beratlı Tüccar'dan Avrupa Tüccarı'na Selanik'te "Nizâm-ı Raiyyet" Arayışı

From *Beratlı Tüccar* to *Avrupa Tüccarı*: The Pursuit of "Nizâm-ı Raiyyet" in Salonica

Diren Çakılci* 



*Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye

ORCID: D.Ç. 0000-0002-8340-2536

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Diren Çakılci,
Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Antalya, Türkiye
E-posta/E-mail: direncakilci@akdeniz.edu.tr

Başvuru/Submitted: 26.04.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.06.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
22.06.2022

Kabul/Accepted: 22.06.2022

Atıf/Citation: Çakılci, Diren. "Beratlı Tüccar'dan
Avrupa Tüccarı'na Selanik'te "Nizâm-ı Raiyyet"
Arayışı." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*,
77 (2022): 165-212.
<https://doi.org/10.26650/iutd.2022165>

öz

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tüccarı hukuki ve ekonomik serbestlik için 18. yüzyıl boyunca konsoloslardan himaye talep etmişti. Bu anlamda suistimal edilmeye müsait olan *tercümanlık* kurumundan istifade edilmiş, *beratlı-fermanlı tüccarlar* meselesi ortaya çıkmıştı. Özellikle III. Selim, devletin itibarının ve gelirlerinin muhafazası için bu meseleyle mücadele etmişti. Selanik, beratlı tüccarın ve konsolos himayesinin kontrol altına alınmaya çalışıldığı önemli şehirlerdendi. III. Selim'in, devletin gayrimüslim tebaasıyla olan ilişkilerindeki düzen anlamına gelen "*nizâm-ı raiyyet*"i tesisine dair uygulamaları Selanik özelinde başarı göstermişti. 1806 yılında Selanik'te beratlı tüccar sorunu çözülmüş, alternatif olarak reayaya sunulan *Avrupa tüccarı* müessesesi rağbet görmüştü. Rumlara nazaran, şehrin Yahudi tüccarları bu müessese sayesinde sosyo-ekonomik hayatta etkin bir konum kazanmıştı.

Anahtar sözcükler: Selanik, Tercümanlık, Beratlı Tüccar, Avrupa Tüccarı, Raiyyet

ABSTRACT

The non-Muslim merchants of the Ottoman State had requested protection from the consuls throughout the 18th century for their legal and economic freedom. In this sense, the institution of *tercümanlık* [dragoman] was open to abuse and exploited, and the issue of *beratlı-fermanlı tüccars* [certified merchants] arose. Selim III in particular fought against this issue in order to preserve the state's reputation and revenues. Salonica was one of the significant cities where the attempt was made to control this issue and the patronage of consuls. The practices of Selim III regarding the establishment of *nizâm-ı raiyyet* [statute regarding non-Muslim subjects] had significant success in Salonica. In 1806, the issue of *beratlı* [certified] merchants was resolved in Salonica, and the institution of *Avrupa tüccarı* [merchants of Europe], which was offered to the *dhimmi* [non-Muslim subjects] as an alternative, gained popularity. Compared to the Greeks, the Jewish merchants of the city gained an active position in socio-economic life thanks to this establishment.

Keywords: Salonica, Dragoman, *Beratlı Tüccar* (certified merchant), *Avrupa Tüccarı* (merchant of Europe), *Dhimmi*



Extended Abstract

The economic and legal capitulations the Ottoman State gave to foreign states resulted in negative impacts on socioeconomic life in the 18th century and the abuse of certain institutions. One of these was the institution of *tercumanlık* [dragoman], which was responsible for conducting the consuls' work and communicating with the Ottoman state authorities in particular. Consul dragomans, regardless of whether they were actually Ottoman *dhimmi* [non-Muslim subjects] or not, were subject to the law of *müstemen* [foreign nationals permitted to reside on Ottoman lands]. In this way, dhimmi merchants, who had the opportunity to be exempt from the tax burden and other obligations of the dhimmi law, started racing to become dragoman. The fact that each dragoman was appointed two *hizmetkar* [servants] to his entourage who were also able to benefit from the same exemptions caused the problem to grow and deepen over a short time. This problem became famous over time as the *beratlı-fermanlı tüccaris* [certified merchants].

The city of Salonica was a commercial center where the issue of *beratlı-fermanlı tüccaris* was on the agenda throughout the 18th century due to the diversity of its demographic structure and the abundance of consulates there. At the beginning of the 18th century, France, and England first established consulates there, after which consulates from other European states increased in number. This situation made getting permission to work as a dragoman or servant easier for the dhimmi of Salonica, as it also increased the need for these types of workers.

According to the document from 1797 that is the subject of this study, the number of people who were allowed to work as dragoman and servants in Salonica until that date had been 70. The consuls from France, England, Spain, Sweden, Austria, the Netherlands, the Kingdom of the Two Sicilies, Venice, Denmark, Prussia, and Dubrovnik claimed patronage over the merchants in Salonica with this method. Until 1806, the numbers of dragomans and servants in Salonica had changed little. Except for the dragomans provided to the newly established Septinsular Republic and those under the protection of Russia, the number of other countries remained unchanged. This is because Selim III only gave a new certificate after the death of the old holder, in order to keep the number of licensed merchants under control. According to the new decisions made during the reign of Sultan Abdulhamid I, the charter holders had to strictly abide by the rules to which they were subject. Otherwise, they were in danger of losing their charters. In order to implement the decisions taken by his uncle Selim III, Abdulhamid I had inspections made in many cities. In 1802, however, he offered the dhimmi merchants an alternative to obtaining the same status as an *Avrupa tüccarı* without the patronage of a consul.

The *beratlı* controls in Salonica in 1806 had important results. During the inspection, a total of 75 people consisting of 27 dragomans and 48 servants were evaluated as being

assigned to 11 different country consulates in Salonica. As a result, 35 people were understood to have left Salonica due to death or abandonment and their status was revoked. A total of 22 people who were on duty in Salonica accepted becoming Ottoman dhimmi again and to being subject to the statute on non-Muslims. Because some did not volunteer, the administrators resorted to a little coercion. At the end of the audit, the total number of 75 people (i.e., 27 dragomans and 48 servants) from Salonica had decreased to 18. In this framework, only a few people remained under the auspices of the consulates of France, England, Sweden, Prussia, and the Kingdom of the Two Sicilies. During the checks in Salonica, a total of 45 people who had obtained documents to become dragomans or servants in another city were understood to have lived in Salonica. Due to them having to reside in the city where their consuls were located, their statuses were revoked, their charters were confiscated, and they were allowed to live in Salonica as dhimmi. In light of all this, Selim III's checks are understood to have started in Salonica in 1806 and to have had significant success in the city.

In 1806, Yakomi of the Paico family was among those who had given up on being a dragoman and returned to being a dhimmi. His great-grandfather had been Constantin Paico, an dragoman in Salonica at the beginning of the 18th century. Costantin's son, Andronic Paico, and his grandchildren were registered as dragomans and servants on the 1797 list. The family's chartered status continued until the merchant Yakomi gave his up voluntarily in 1806. In fact, the merchant Yakomi received a charter as an *Avrupa tüccarı* from the state during this time. According to the archival document dated 1815, only one *Avrupa tüccarı* was residing in Salonica at that time, and that was Yakomi, son of Paico. The success of Selim III's policy also resulted in success in the Paico family.

After 1815, the number of *Avrupa tüccarı*s began to increase. However, the Greek Revolt of 1821 and the subsequent independence of Greece caused the Greeks of Salonica to stop seeking *Avrupa tüccarı* status they had initially sought. As in the example of the merchant Plato who was executed in 1821, properties were confiscated from some of the *Avrupa tüccarı* who'd been involved in the revolt. The risk of losing their lives and property had caused Greek merchants to prefer being müstemen rather than an *Avrupa tüccarı*. As a matter of fact, only two Greeks were registered as *Avrupa tüccarı* in the census records from 1830. However, the Jews in the city became more interested in being *Avrupa tüccarı* over time, and by 1830 their number had reached at least 11. Isak, son of Santo Ođini was among them and one of the first *Avrupa tüccarı* to be granted a charter as of 1816. The Jewish Karasu family, who gave up becoming dragoman in 1806 and accepted being dhimmi, also became interested in becoming *Avrupa tüccarı* over time. Avram Karasu, the son of Isak Karasu, gave up his duty as a dragoman for the Spanish consul in 1806 and accepted the law for non-Muslim subjects with his brothers; he also became an *Avrupa tüccarı*. The importance of the family in Salonica business life lasted until the 20th century. Just like the Karasu family,

Salamo Amar, a member of the Jewish Amar family, had the charter for being an *Avrupa tüccarı*. His children and grandchildren took their place among the important bankers of Salonica at the end of the 19th century.

According to the records in the Sicill archives of Salonica from 1839 just before the Tanzimat [Reforms], Salonica had 18 *Avrupa tüccarı*s 6 of them were Greek and 12 were Ottoman Jews. Behor Francis is included in this list and was one of the best examples in terms of the wealth and social status that being called an *Avrupa tüccarı* in Salonica could gain. Behor Francis was the representative of the Jewish community in the Salonica Assembly, which had been established after the proclamation of the Tanzimat. In this sense, he was a significant name in Salonica and was also respected by the state. When he died in 1861, the amount of wealth he left behind was more than one and a half million *gurush* [Ottoman currency].

Selim III's successful policy in Salonica removed the issue of *beratlı* from the city's agenda after 1825. A significant number of the Greeks from Salonica, who'd avoided being subject to the law on dhimmis had opted for illegal means such as obtaining a patent. The Jews also made such attempts. However, the opportunities the *Avrupa tüccarı* institution offered to the Jews who'd remained subjects of the state led them to become stronger in their socioeconomic lives in the second half of the 19th century.

Giriş

18. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nde önemli bir probleme dönüşen, reyanın çeşitli isim ve imkânlar altında yabancı devletler himayesine girmesi, bilhassa bu himaye altında ticaretle meşgul olmaları hem ekonomik sistem hem de devletin yabancı devletler ile diplomatik meselelerinde gündemi oluşturmuştur. Osmanlı tabiiyetindeki bir reyanın taşrada bulunan konsolosların tercümanı olmak için ilgili konsoloslardan berat satın almasıyla ortaya çıkan bu gruba *beratlılar* denilmekteydi. Berat sahibi olup tercüman olan kimsenin kendisine iki de hizmetkar tayin etme ve elde edilen fermanlarla müstemen taifesinin sahip oldukları haklara kavuşma fırsatı mevcuttu. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaasının dahil olduğu raiyyet hukukundan çıkmış olan beratlılar, Osmanlı tebaası olmayan Avrupalıların ülkede yaşama kurallarını düzenleyen müstemen hukukuna girmiş olurdu. Söz konusu iki hukuk arasındaki en önemli fark müstemen hukukuna sahip olanların cizye ve haraç gibi cemaat vergilerinden muaf olmasıydı. Bu ekonomik ayrıcalığa, ticaret yapanlar için gümrük vergisi ödemelerinde de avantajlar eklenmekteydi. Dönem dönem değişen vergi oranları olsa da müstemen hukukuna tâbi tüccarların farklı kalemlere ait ticaret resmlerinden muafiyetleri ve iskelelerde mal sevkiyatı serbestiyeti söz konusuydu. Bununla beraber Osmanlı kadısının ve şehir yöneticilerinin idarî-hukukî denetiminden de kurtulan müstemenler ticarî, sosyal veyahut idarî sorunlarını himayesi altında buldukları konsoloslar marifetiyle çözmekteydi. Tüm bunlar raiyyet hukukundan kaynaklanan sosyal, ekonomik, hukukî ve idarî alandaki pek çok mükellefiyetten tercüman beratı alarak kurtulmayı teşvik etmekteydi¹.

Berat sahibi şahısların tercümanlık veya konsolosluk işleriyle pek alakası bulunmayıp, elde ettikleri ayrıcalıklar ve himaye sayesinde ticaretle meşgul oldukları bilinen bir gerçektir. İşte bu yüzden bu gruplara *beratlı tüccar* ve *fermanlı tüccar* da denilmekteydi. Osmanlı iktisat tarihinin önemli bir konusu olan ve tesir ettiği olaylar sebebiyle 18 ve 19. yüzyıl ticaret hayatını da büyük ölçüde şekillendiren bu mesele kapsamlı bir şekilde Ali İhsan Bağış tarafından ele alınmıştır. Bağış, sorunun temellerini izah ederek başladığı eserinde devletin bu problem karşısında almış olduğu önlemleri, önlemlere bağlı olarak Osmanlı ticaret hayatında sahneye çıkan Avrupa tüccarı ve Hayriye tüccarı meselesini, özellikle yabancı devletlerin bu husustaki karşı duruşlarını değerlendirmiştir². Devam eden pek çok tez ve makale çalışmasında da konu derinlemesine incelenmiştir. Beratlı-fermanlı tüccar meselesi olarak başlayıp Avrupa tüccarı ve Hayriye tüccarı sınıflarının teşkiliyle devam eden ve Osmanlı Devleti yenileşme tarihinin ekonomik safhasında önemli bir yere sahip olan bu konu, bazı önemli ticaret merkezleri ve liman şehirleri esas alınarak farklı çalışmalarda da işlenmiştir³. Bu araştırma kapsamında temel

1 Müstemen hukuku ve müstemenlerin sahip oldukları ayrıcalıklar hakkında bkz. Ahmet Özel, "Müste'men", *DİA*, XXXII, s. 140-143; Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, I, s. 536-540.

2 Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Beratlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.

3 Bruce Masters, "The Sultan's Entrepreneurs: The Avrupa Tuccaris and The Hayriye Tuccaris in Syria", *International Journal of Middle East Studies*, 24/4, 1992, s. 579-597.

amacımız, söz konusu beratlı-fermanlı tüccar ve Avrupa-Hayriye tüccarı meselesini Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarındaki başlıca limanlarından olan ve 18. yüzyıl ortalarından itibaren Akdeniz ticaretinde ön plana çıkmaya başlayan Selanik şehri özelinde incelemektir. Osmanlı ticaretindeki yeri yanında eski dönemlerden beri Frenklerin ikamet ettiği bir şehir olması bu çalışmada Selanik'in tercih edilmesinde belirleyici olmuştur. Birçok ülkeye ait konsoloslukların mevcudiyeti sebebiyle Osmanlı tebaasıyla yabancı devletlerin yakın temas halinde olması ve özellikle demografik yapısıyla Rum, Yahudi ve Müslüman Osmanlıların bir arada bulunması Selanik özelindeki bu çalışmadan elde edilecek sonuçları zenginleştirecektir. Ayrıca, Selanik özelinde yapılacak ayrıntılı ve derinlemesine bir çalışmadan elde edilecek sonuçlar Osmanlı iktisat tarihinin geneline teşmil edilebilecek öneme haiz olup, meselenin farklı boyutlarını ortaya çıkaracak potansiyele sahiptir.

Bu kapsamda çalışmanın temel kaynakları bugün Osmanlı arşivinde bulunan döneme ait yazışma ve listeler yanında, Selanik'teki beratlı-fermanlı tüccar grupları hakkında ayrıntılar sunan, merkezi otoritenin aldığı kararların şehirdeki etkilerini yansıtacak bilgileri ihtiva eden şerhiye sicilleri olmuştur. Söz konusu siciller bugün Selanik Makedonya Tarihi Arşivi'nde muhafaza edilmektedir.

Çalışmada ilk olarak, beratlı-fermanlı tüccar meselesinin kökenleri ve bozulan tercümanlık kurumu, devletin, bilhassa III. Selim'in bu hususta yaptığı girişim ve reformlar, yeni ihdas edilen Avrupa tüccarı ve Hayriye tüccarı müesseselerini de kapsayan tarihi seyir ele alınacaktır. Akabinde söz konusu tarihi seyir Selanik şehri özelinde değerlendirilecek, 18. yüzyılda şehirdeki beratlı ve fermanlı tüccar sayıları ile bunların kim olduğu üzerine tespitler yapılacaktır. III. Selim'in kararlı politikasıyla beratlı-fermanlı tüccarın nizam altına alınma çabasının şehirde ne ölçüde uygulanabildiği ve politikanın bu anlamdaki başarısı tartışılacaktır. Padişahın ekonomik ve siyasi olduğu kadar devlet itibarını korumayı da hedeflediği bu politika, Selanik özelinde ne kadar başarılı olmuştur? Alternatif olarak ihdas edilen Avrupa tüccarlığı uygulaması Selanik'te karşılık bulmuş mudur? Beratından ve fermanından vazgeçerek raiyyetliğe dönenler ile daha sonranın Avrupa tüccarları arasında bağlantı var mıdır? Selanik özelinde isim bazlı takiple bu ve benzeri sorulara cevap verilebilir mi? Çalışmanın devamında Avrupa tüccarlarının Selanik'teki varlığı, uygulamanın yaygınlaşması, söz konusu tüccarın şehir ticaretindeki konumu, şehrin sosyal hayatındaki yerleri tartışılacaktır. Sonuç itibarıyla Osmanlı iktisat tarihinin en girift ve önemli konuları arasında yer alan beratlı-fermanlı tüccar ve Avrupa tüccarı konusuna yeni yorumlar getirmek amaçlanmıştır.

Tarihi Seyir

Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemi ticarî ilişkiler kurduğu Avrupa devletlerinden önemli farklılıklara sahiptir. Merkantilist bir tutumla ithalatı sınırlı tutmaya, buna karşın ihracatını artırmaya çalışan İngiltere, Hollanda gibi güçler karşısında Osmanlı Devleti'nin

dış ticaret prensipleri fiskalizm ve provizyonizme dayanmaktaydı⁴. Halkın refahını korumak bu çerçevede iç pazarda kaliteli ve ucuz mal sirkülasyonunu artırmayı, aynı zamanda devlet gelirlerini çoğaltmayı amaçlayan bu sisteme göre ihracatın sınırlandırılması, ithalatın ise kolaylaştırılması gerekliydi⁵. Osmanlı Devleti'nin ekonomi politikalarının temelinde merkezi bürokrasinin ön planda olması, Avrupa'daki merkantilist politikaya öncülük eden tüccar ve üretici gibi grupların da geri planda kalmasına ve sisteme etki edememelerine sebep olmuştu⁶. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu sistemin prensipleri muhafaza edilmeye çalışılmış, gümrük gelirlerinin artırılması maksadıyla ithalat vergileri ihracat vergilerinden düşük tutulmuştur. Dış ticaretin gelişmesini teşvik eden bu sistem, Osmanlı limanlarına olan ilgiyi canlı tutmak için devletin yabancılara ticarî imtiyazlar tanınmasını da beraberinde getirmiştir.

Tarihi dönemler içerisinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda Osmanlı ülkesinde ticaret yapanlar beş farklı gruba ayrılmıştır. Bunlar içerisinde devletin Müslüman ahalisi ve reaya ilk iki grubu oluştururken, bunların daha çok yerli esnafın ürettiği ürünlerin iç ticaretiyle meşgul oldukları bilinmektedir. Ülkeler arası dış ticaret ise yabancı ülke tebaası olup Osmanlı ülkesinde yaşama izni almış müstemen taifesi ve müstemenlere tanınan bazı ayrıcalıkların Osmanlı tebaasına da tanınmasıyla 19. yüzyılda ortaya çıkan Avrupa tüccarı ve Hayriye tüccarları tarafından yürütülmektedir⁷. Özellikle 18. yüzyıl sonunda problem haline gelen beratlı-fermanlı tüccar ise yabancı bir devletin himayesi altına girerek müstemen tüccar gibi ticaret yapma gayreti göstermiş, Osmanlı tabiiyetinde kalmaya devam ettikleri için de ikilik arz ederek hukuksal karmaşaya sebep olmuştu⁸. Sorunun kökeni ise Osmanlı Devleti'nin yabancılara verdiği ilk imtiyazlara kadar uzanmaktaydı.

Devletin kuruluşundan itibaren Avrupalılara tanınan ticarî ayrıcalıklar onların lehine gelişmiş, özellikle 18. yüzyılda yaşanan siyasi açmaz nedeniyle daha da artmıştı⁹. Osmanlı Devleti ileride yaşanacak problemleri fazla dikkate almadan, merkantilist Avrupa devletleriyle kurduğu bu ticarî ilişkiyi sürdürmeye ve 18. yüzyıl sonuna kadar *eman*¹⁰ telakkisi içinde imtiyaz dağıtma devam etmişti¹¹.

4 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 165.

5 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 47-48, 52.

6 Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 30.

7 Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanına Giden Yol, Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1580-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 92.

8 Maurits H. van den Boogert, "Consular Jurisdiction in the Ottoman Legal System in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, 22/83, 2003, s. 633.

9 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 111.

10 Bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Eman (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, XI, s. 77-79.

11 Halil İnalıcık, "İmtiyâzât", *DİA*, XXII, s. 250.

Avrupalılara verilen imtiyazların başında Osmanlı ülkesinde serbest ticaret yapma izni gelirken, benzer diplomatik ve siyasi imtiyazlarla birlikte değerlendirilen bu izin zamanla farklı problemleri beraberinde getirmiştir. Buna göre hem İstanbul'daki elçilerin hem de taşradaki konsolosların işlerinin yürütülmesinde yanlarında tercüman görevlendirmelerine imkân tanınmış, bu tercümanlar maiyetlerine kattıkları ikişer hizmetkar ile birlikte cizye ve haraç gibi vergilerden de muaf tutulmuştur. Tercümanlar genellikle Osmanlı reayası arasından seçildiğinden, bilhassa bahse konu vergi muafiyetlerinin 17. yüzyıldan itibaren ahitnamelerde de yer almasıyla Osmanlı gayrimüslimleri tercümanlık müessesesinde ön plana çıkmıştır¹². Vergi muafiyeti yanında serbest dolaşma ve müstemen hukukundan istifade etme imkânı bulan tüccar gayrimüslimler, daha kârlı, daha serbest ve yargılanma korkusu olmadan ticaret yapmak motivasyonu ile tercüman ve tercüman hizmetkârı olabilmek için fırsat kollamaya başlamıştır. Gayrimüslim tebaanın bu talepleri yabancı devlet konsolosları nazarında da karşılık bulmuştur. Nitekim tercüman olabilmek için konsolosların ilgili şahıs adına devletten berat alması gerekmektedir. Bu beratlar devlete ödenen belirli bir miktar berat harcıyla elde edilmekte ve konsoloslar tarafından tercüman namzetlerine satılmaktaydı. Benzer şekilde hizmetkar fermanlarında da aynı menfaat ilişkisi söz konusuydu¹³. Dağıttıkları tercümanlık beratlarından elde ettikleri gelirler neredeyse konsolosların maaşlarıyla aynı seviyede bir ek kazanç sağlamaları demekti. Dolayısıyla konsoloslar da daha fazla kazanmak adına aslında yetkileri ahitnamelerle sınırlandırılan tercümanlık müessesesinin bozulmasına yol açmıştı. Bu anlamda "Beratlı Tüccar" tercümanlık müessesesinin yozlaşması ile ortaya çıkmıştı¹⁴. 18. yüzyıl sonunda söz konusu berat suistimalleri ülkenin her yerinde skandal boyutlara ulaşmıştır¹⁵. Çünkü dağıtılan tercümanlık beratları ve hizmetkar fermanları aslına aykırı bir şekilde gayrimüslimler tarafından kolay ticaret yapmak için kullanılmakta, konsolosun yanında oturması gereken tercümanlar beratında belirtilen yerlerin aksine başka şehirlere yerleşerek ticarî hayatını sürdürmekteydi.

Bu konudaki yeni araştırmalar beratlı sayısının ulaştığı tahmin edilen rakamların aslında sanıldığı kadar fazla olmadığını ortaya koymuştur. Artunç, 1797'de kullanımda olan 253 berat tespit ettiğini belirtse de beratlılar maiyetindeki kişilerin de dahil edilmesiyle yaklaşık 1.700 kişinin bu statüye sahip olabileceğini ifade etmiştir¹⁶. Bu sayı tüm Osmanlı ülkesi

12 Cengiz Orhonlu, "Tercüman", *İA*, XII/1, İstanbul 1973, s. 180.

13 Beratlı tercümanlar, ilgili konsolosun müraعاتıyla Divan-ı Hümayun'dan berat alırken, tercüman hizmetkârı olmak için gerekli girişim tercümanlar marifetiyle yapılırdı. Tercümanlar isimlerini bildirdikleri kişilerin kendi yardımcıları olacaklarını beyan ederek hizmetkar fermanı talep eder, hizmetkarların sahip olduğu imtiyazlar da adlarına düzenlenen fermanlara işlenirdi.

14 Bağış, *a.g.e.*, s. 24.

15 Thomas Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1798-1807", *Journal of the American Oriental Society*, 83/3, 1963, s. 301. Tercümanlık beratı dağıtma meselesinin çıktığından çıktığı, dönemin İngiliz ve Fransız yetkililerince de itiraf edilmiştir. Bağış, *a.g.e.*, s. 31-32.

16 Cihan Artunç, "The Price of Legal Institutions: The Beratlı Merchants in the Eighteenth-Century Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, 75/3, 2015, s. 727.

düşünüldüğünde fazla dikkat çekici değilse de beratlıların ve fermanlıların ekonomik ve diplomatik suistimallerinin had safhada olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim meseleyi sadece beratlıların sayısıyla yorumlamak yerine, Osmanlı Devleti'nin idarî, hukukî, sosyo-ekonomik düzeninde sebep oldukları ihlal ve düzensizliğin büyüklüğüyle birlikte düşünmek elzemdir.

Konsoloslardan berat satın almak aslında gayrimüslimler için oldukça maliyetliydi ve sermayelerini riske etmek anlamına da geliyordu¹⁷. Ancak döneme şahitlik eden Beaujour'un aktardığına göre Osmanlı tebaası Rum ve Yahudiler tâbi oldukları raiyyet hukukundan kaçmak ve müstemen hukukuna sahip olabilmek için her şeyi göze almaktaydı¹⁸. Ona göre Rumları bu noktada motive eden temel duygu gurur, Yahudilerinki ise açgözlülüktü. Beratlı olarak müstemen hukukuna tâbîlik “Rumlar için kalpaklarının altından Türklerin yüzüne bakma, sarı pabuçlu Yahudilere ise ceza almadan onları aldatma fırsatı sunmaktaydı”¹⁹. Selanik Hahambaşı Amarillo bu durumu, tercüman ve tüm maiyetinin ne kadıya ne de paşaya (valiye) tâbi olmaması, sadece konsolos tarafından cezalandırılabilmesi şeklinde tanımlamıştı²⁰. Beaujour'a göre berat dağıtmak Fransız hükümeti için de utanç duyulması ve karşı durulması gereken bir husustu²¹. Öyle ki berat satışında, (Rusya'nın hesaba katılmadığı bir değerlendirmeye göre) Fransız konsolosları daima birinci sırada yer almakta, onları İngilizler ve Hollandalılar takip etmekteydi²². Rumlar, özellikle Hollanda tüccarıyla iş yapmakta, İngiltere ve Fransa'nın katı kurallarına nazaran serbest ticareti benimseyen Hollanda'ya bu anlamda bir fırsat olarak değerlendirmekteydi²³. Nitekim beratlı Rumlar, Hollanda'ya yerleşecek ve Hollanda tüccarının Osmanlı ülkesiyle yaptıkları ticareti neredeyse tekellerine alacak, bireysel ve toplu olarak dikkate değer bir iş zekası sergileyeceklerdi²⁴.

Vergilendirme hususunda elde ettikleri avantajlı konum nedeniyle gümrük gelirlerinde birtakım azalmaya, sosyo-ekonomik düzende ise bilhassa hukukî anlamda karmaşaya sebep olan beratlı tüccarlar, Osmanlı Devleti ticarî hayatında yarattıkları kayıplardan çok Avrupa tüccarının kazancına ortaktı. Beratlıların daha az masrafla aynı şartlarda ticaret yapma fırsatı bulmaları onları Avrupalı tüccarın esas rakibi haline getirmişti²⁵. Nitekim 19. yüzyıl başında

17 Artunç, a.g.m., s. 745.

18 Félix Beaujour, *Tableau du Commerce de la Grèce*, II, Paris 1800, s. 284-285.

19 Beaujour, a.g.e., s. 285.

20 Joseph Nehama, *Histoire des Israélites de Salonique, Tomes VI et VII*, Thessalonique 1978, s. 255.

21 Beaujour, Rum ve Yahudilere para karşılığı böyle bir fırsat tanınarak onların himaye edilmesini, ticarî hırslarına alet olmak olarak görüyor ve Fransa'nın ilgisinin gayrimüslim tüccar tarafından istismar edildiğini düşünüyordu. Beaujour, a.g.e., s. 286.

22 Artunç, a.g.m., s. 727-728. Nitekim Rusya beratları 1787-1792 savaşı sebebiyle iptal edilmişti.

23 Bağış, a.g.e., s. 59. Bu hususta kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Maurits van den Boogert, “Ottoman Greeks in the Dutch Levant Trade: Collective Strategy and Individual Practice (C. 1750-1821)”, *Oriente Moderno*, 25/86, 2006, s. 129-147.

24 Boogert, “Ottoman Greeks in the Dutch Levant Trade”, s. 146.

25 Beaujour, a.g.e., s. 288; N. G. Svoronos, *Le Commerce de Salonique au XIII^e Siecle*, Paris 1956, s. 154.

Osmanlı Devleti limanlarında ihracat daha çok beratlıların elindeydi. Beratlıların girişimleri yabancı tüccarın kazancını azaltıyor, bu durum konsolos ve Avrupalı tüccarın şikayetine sebep oluyordu²⁶. Özetle, kısa vadedeki kazançları için beratlı suistimaline ortak olan hatta bu suistimali körükleyen konsoloslar, bir takım girişimci ve hırslı Osmanlı reayasından zarar görmeye başlamıştı.

Osmanlı Devleti ilk kez III. Ahmed zamanında, devlet itibarının zedelenmesi hususunda rahatsızlığını açıkça dillendirmiş, kural ve kaideye aykırı bir şekilde sayıları artan tercüman ve hizmetkarların varlığına dikkat çekmişti. 1758 yılında yayımladığı emirle bozulan tercümanlık müessesesinin nasıl suistimal edildiğini açıklayan III. Mustafa, Osmanlı zımmîlerinin konsolos himayesine girmelerine mâni olunmasını istemişti. Bu hususta en önemli adımlardan biri ise I. Abdülhamid tarafından atılmıştı. 1786'da elçilere verilen notayla tercümanlık ile alakası olmayan kimselere, hele ki ticaretle iştiğal ettiği bilinen zımmîlere tercümanlık beratı satılmasının tamamen yasak olduğu hatırlatılmış, elçilerin bir an önce hatalarından geri dönmesi istenmişti²⁷. I. Abdülhamid'in bu girişimi, birçok devlet tarafından haklı görülse de bu konuda ısrarını sürdüren ve hem beratlı tüccar meselesini hem de Osmanlı tebaasının himayeye alınması suistimalini zirveye taşıyan Rusya'nın muhalefetiyle karşılaşmıştı. Rusya, 1770'lerden itibaren ticaretinin olmadığı yerlerde dahi konsolosluklar açarak Osmanlı tebaasını tesir altına alma siyaseti izliyor²⁸, özellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bozulan ticarî ilişkilerde beratlı tüccar meselesini kullanıyordu. Rusya'nın bu tutumu Osmanlı Devleti için tahammül edilemez bir hal almış, 1787'de iki ülkenin tekrar savaşa tutuşmasının sebepleri arasında beratlı tüccar meselesi de etkili olmuştu²⁹.

Rusya ile girilen savaşın ağır neticelerine dayanamayıp vefat eden I. Abdülhamid'in ardından tahta geçen III. Selim, beratlı meselesiyle en sıkı mücadeleyi yürüten padişah olmuştur. Padişah, 1791-1792 yıllarında taşra idarecilerine gönderilen emirlerle doğrudan kendi memurlarını muhatap almış ve ahitnamelere aykırılık teşkil ettiği açık olan beratlı meselesinde elçi ve konsolosları ikna etmeye çalışmakta zaman kaybetmemiştir. Beratlı meselesinin çoğunlukla suistimal edildiği liman ve ticaret şehirlerine gönderilen emirlerde ahitnamelere aykırı olarak berat alan tercümanlar ve hizmetkarlarının tespit edilmesi, bunların berat ve fermanlarına el konulması, sahte berat taşıyanların cezalandırılması istenirken, takip edilecek sürecin ve gelişmelerin de İstanbul'a bildirilmesi emredilmişti³⁰. Yüzyılın sonuna kadar bu yöndeki emir ve uygulamaları Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehirlerine yaymaya çalışan III. Selim, çalışma konumuz olan Selanik'te de 1797 yılında (detayları aşağıda aktarılacak olan) ciddi bir tahkikat yaptırmıştı.

26 Masters, a.g.m., s. 580-581.

27 Bağış, a.g.e., s. 37-39.

28 Bağış, a.g.e., s. 15.

29 Bağış, a.g.e., s. 38-41.

30 Bağış, a.g.e., s. 45-46.

Ancak III. Selim'in ciddiyetle uygulamaya çalıştığı beratlı takibi kesin bir çözüme kavuşturulamamıştı. Padişah kökten halledemediği bu meselenin üzerine gitmek yerine, yabancı devlet himayesine girerek ticaret yapma amacında olan gayrimüslim tebaasına yeni bir kapı açmayı, yani yabancı devletler adına ticaret yapmak yerine aynı şartlarda kendi adlarına ticaret yapma alternatifi sunmayı tercih etti. 1802 yılında ilan edilen fermanla Avrupa ile ticaret yapan gayrimüslim tüccarın bundan böyle müstemen tüccarla aynı haklara sahip olduğu belirtilmiş, devlet, konsolosların sattığı beratları kendi dağıtmaya başlamış, zaman içinde beratlı Avrupa tüccarı ismini alacak yeni bir müesseseye ihdas edilmiştir. Bu yolla devlet üç yüz yıldır yabancı tüccara tanıdığı imtiyazları kendi gayrimüslim tebaasına da vermiş oluyor, bu sayede dış ticaret yapacak gayrimüslim Osmanlı tüccarının gelişmesini sağlayarak hazine gelirlerini de artırmayı amaçlıyordu³¹. Avrupa tüccarlığı uygulaması, gayrimüslimlerin kolay ticaret için konsolos kapılarına müracaat etme zorunda bırakılmaması, yabancı ülke bayrağıyla yapılmakta olan Osmanlı dış ticaretinin azaltılması, dahası Osmanlı tebaasının himaye edilmesinin önlenmesi boyutuyla da önemliydi. Öyle ki bu girişim, devlet itibarının korunması noktasında da dikkate değer bir adımdı. Devletin Avrupa tüccarlığı konusundaki kesin tavrının 1806 yılında ilan edilmesiyle yabancı himayesine giren birkaç tüccar dışında konsoloslardan berat alma çabası gösteren olmamış³², beratlı sayıları artmak yerine azalmıştı.

Devlet beratlı meselesini tamamen ortadan kaldırmak için 1802 tarihi itibariyle sunduğu alternatiften sonra ikinci hamlesini Ağustos 1806'da yaptı³³. III. Selim hem İstanbul'da hem de taşrada mevcut olan yabancı himayesindeki beratlı tüccarlara beratlarını teslim etme ve raiyyetliğe dönme çağrısında bulundu. Diplomatik girişimlerle çözülemeyen beratlı meselesi, muhataplarına önce alternatif gösterilerek daha sonra da pişman olma fırsatı sunulularak büyük ölçüde çözüme kavuşturuldu. Hem İstanbul'da hem de taşrada kendi rızasıyla beratını teslim edenlerin sayısı gün gün arttı³⁴. Bu anlamda Avrupa tüccarlığı müessesini, sadece beratlı tüccarlığı ortadan kaldırmak için alınan acil ve sonu düşünülmemiş bir karar şeklinde yorumlamak doğru olmayacaktır³⁵.

Avrupa tüccarlığı zaman içinde artan bir ilgi gördü. Söz konusu kurumu birçok yönüyle ele alan Kaymakçı'ya göre, 1815 yılından 1836'ya kadar berat alarak devletin sunduğu ayrıcalıklar çerçevesinde Avrupa tüccarı ismiyle ticaret yapan gayrimüslimlerin sayısında iki kat artış yaşandı³⁶. Avrupa tüccarının ticarî ve hukukî işlerinin yürütülmesinde tüccar

31 Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013, s. 310.

32 Mübahat S. Kütükoğlu, "Avrupa Tüccarı", *DİA*, IV, s. 160.

33 1806 yılına ait tahkikat sonuçları ilgili sicilde 3 Cemaziyelahir 1221/ 18 Ağustos 1806 tarihiyle kaydedilmiştir. IAM, sicil nr. 184, s. 144.

34 Bağış, *a.g.e.*, s. 91-92.

35 Bu hususta bkz. Masters, *a.g.m.*, s. 594.

36 Said Salih Kaymakçı, *The Sultan's Entrepreneurs, The Entrepreneurs' Sultan: Beratlı Avrupa Tüccarı and Institutional Change in the Nineteenth Century Ottoman Empire (1835-1868)*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 33.

nazırı, muhtar veya tüccar vekili gibi görevliler yanında tüccar şebhenderleri son derece etkin bir rol üstlendi³⁷. Berata sahip gayrimüslimler sadece Avrupa değil, Ortadoğu ve Hindistan coğrafyasıyla da ticaret yaptığından beratlarına Acem ve Hindistan tüccarı sıfatları da eklendi³⁸. III. Selim ve II. Mahmud zamanında gayrimüslim Osmanlı tebaasının ticaret sahasında elde ettiği bu avantaj Müslüman tüccar tarafından da talep edilir olmuştur. Öyle ki Avrupa tüccarı müessesesinin literatürde tartışıldığı en önemli nokta devletin Müslüman tüccarı ikinci plana ittiği ve güçlü bir rekabete maruz bıraktığıydı. İşte bu nedenle II. Mahmud iktidarının ilk yıllarında (genellikle 1810 kabul edilir³⁹), Avrupa tüccarına yani gayrimüslim Osmanlı tebaasına tanınan ayrıcalıklar devletin Müslüman tebaasına da sunularak Hayriye tüccarı müessesesi ihdas edilmiştir. Artık Müslüman Hayriye tüccarı da Avrupa tüccarı gibi seyahat kolaylığı, gümrük ve ticaret kolaylığı, yargılamada ve vergilendirmede kolaylık gibi sosyo-ekonomik yaşamda önemli imkânlara sahip olmuştur⁴⁰. Ancak hem uzun yıllar müstemen-beratlı tüccar tekeline geçmiş ticarete fazla yer almamaları hem de farklı sosyo-ekonomik sebepler Hayriye tüccarı sayısının Avrupa tüccarı sayılarına ulaşamamasına sebep olmuştur. 1810'da ilk beratın verilmesi akabinde on-on beş yıllık bir süre boyunca bu tüccar sınıfı gelişme göstermiş, Osmanlı ticaret hayatında 1827-1828 tarihlerinde görünür olmaya başlamıştır⁴¹. Müslüman tüccarın ticarete yer bulması, 1821 Rum İsyanı ve akabinde kurulan Yunanistan ile birlikte çoğunluğu Rumlardan müteşekkil Avrupa tüccarının bu unvanı terk etmesiyle de doğru orantılıydı⁴².

Yabancı himayesindeki beratlı tüccarın Osmanlı ticaretindeki tekeline kırmak ve Osmanlı tebaasının ticarî hayatta ön plana çıkmasını sağlamak amacıyla Avrupa tüccarı ve Hayriye tüccarı müesseseleri ihdas edilmişti⁴³. Bu uygulamalar kısa vadede beklenen etkiyi gösterse de yeni müesseselerin beklenen başarıyı elde edip etmediği tartışmalıdır⁴⁴. Osmanlı ticaret hayatında, merkezi otorite kontrolünde bu müesseselerin ortaya çıktığı dönem, aynı zamanda dış ticaret hacminde hızlı bir gelişme yaşanan döneme rastlamıştır. Uzun yıllar ticaret hayatının önemli bir bölümünü ihtiva eden iç ticaret, yerini, ucuz ve kaliteli Avrupa mamullerinin ithal edildiği, karşılığında ise başta tarım ürünleri olmak üzere

37 Erdoğan Keleş, "Avrupa Tüccarı'nın Hukukî ve Ticarî Durumlarına Dair Bazı Tespitler (1835-1868)", *Belleten*, 79/284, 2015, s. 264.

38 Bağış, a.g.e., s. 75.

39 Mübahat S. Kütikoğlu, "Hayriye Tüccarı", *DİA*, XVII, s. 64.

40 Musa Çadircı, "II. Mahmut Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, ed. Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara 1980, s. 239.

41 Şennur Şenel, "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", *Türkler*, 10, ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 738.

42 Avrupa tüccarı beratı alan gayrimüslimlerin çoğunluğunu Rumlar oluştururken (ki içerisinde Slav kökenli diğer Ortodokslar da olmalıdır), ikinci sırayı Ermeniler, üçüncü sırayı ise Yahudiler almaktaydı. Masters, a.g.m., s. 583.

43 Keleş, a.g.m., s. 263-264.

44 Ali İhsan Bağış, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk-Müslüman Burjuvazisi Oluşturma Çabaları", *Osmanlı*, 3, Ankara 1999, s. 544.

Avrupa sanayisinin hammadde ihtiyacına hitap eden kalemlerin ihracatının yapıldığı dış ticarete bırakmaya başlamıştı. Diğer bir ifadeyle dönem, Osmanlı ülkesi ve ekonomisinin çevreleşmesi, Avrupa ve Dünya ekonomik sistemiyle bütünleşmesi anlamı taşıyordu⁴⁵. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve bu antlaşma şartlarının diğer devletlere teşmiliyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin dış ticaretteki yed-i vahid, gümrük resmi ve sınırlamaları gibi kontrol mekanizmaları da kaldırılmış, serbest ekonomi kuralları benimsenmişti⁴⁶. Tüm bunlar, yeni kurulan müesseselerin gelişimine olumsuz tesirler yaparken hızla büyüyen dış ticarete yerli tüccarın yer bulmasını ve yabancı tüccar ile rekabet etmesini güçleştirmişti⁴⁷. Yerli tüccar, devletin 1839 ve 1856 reform fermanlarıyla devam eden acımasız serbest ticaret kurallarına da maruz bırakılmıştı⁴⁸. Kapitülasyonların sunduğu avantajlarla Osmanlı iç pazarına nüfuz etmeye çalışan yabancı tüccarlar, bilhassa yerli tüccarın yerel bağlantı tecrübeleri ve direnişi nedeniyle amacına ulaşamazken, ilerleyen süreçte iki tarafın söz konusu bu rekabeti güç dengesinin kurulmasıyla iş birliğine dönüşmüştür⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nin esas meselesi olan yabancı himayesindeki beratlı tüccar konusu II. Mahmud iktidarı itibariyle artık gündemde değildi. Bu anlamda III. Selim'in esas amacı olan beratlı tüccar suistimalini ortadan kaldırmak netice vermişti. Ancak, II. Mahmud döneminde himaye tartışmaları artık "patente" ve "müstemen" kavramları üzerinden tartışılıyordu⁵⁰. Raiyyet hukukundan kaçma gayretinde olan gayrimüslimler artık doğrudan tabiiyetini değiştiriyor, yeni kurulan Yunanistan başta olmak üzere birçok devlet bu meseleyi körüklüyordu. Nitekim Tanzimat döneminde devletin en önemli meşguliyeti kimin gerçek kimin sahte müstemen olduğunu ispat etmek, bozulan sosyo-ekonomik düzeni rayına oturtmaktı.

Selanik ve Beratlı Tüccar Meselesi

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir ile birlikte gelişen ve Akdeniz'de önemli bir ticaret limanına dönüşen Selanik, başta tütün olmak üzere tahıl ve pamuk gibi hammaddeler konusunda Avrupalı tüccarların ilgi odağı olmuştu⁵¹. Yüzyılın sonunda cereyan eden

45 Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020, s. 15.

46 Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, s. 16-17.

47 1838 Antlaşması'nı yıkım sürecinin başlangıcı ve neredeyse tek gerekçesi olarak görmemek, II. Mahmud döneminde devletin atlattığı badireler başta olmak üzere idari-politik meselelerin etkisini birlikte düşünmek gerekir. Önemli bir tartışma için bkz. Osman Okyar, "Tanzimat Ekonomisi Hakkındaki Karamsarlık Üzerine", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994, s. 243-254.

48 Donald Quataert, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 734; Bağış, a.g.m., s. 545.

49 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi*, s. 167.

50 Bağış, a.g.e., s. 95-99.

51 Üzeyir Serdar Serdaroğlu, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchant Families and Individual Merchants in the Levant Trade in the 18th Century*, Birmingham Üniversitesi Doktora Tezi, 2018, s. 144.

Osmanlı-Rus Savaşları, Napolyon'un askerî faaliyetleri Akdeniz'deki ticaret yollarına tesir ettiği gibi Selanik'i de olumsuz etkilemiş, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti dahilinde meydana gelen isyan, karışıklık ve bilhassa 1821 Rum İsyanı ile birlikte Selanik limanında durgunluk baş göstermişti. Bu süre zarfında Avrupalı tüccar gemilerinin çoğu Selanik iskelesine uğramazken, iskelenin neredeyse tek ihraç kalemi tütün olmuştur⁵².

Avrupalıların Selanik limanı ile yakından ilgilenmesi Fransızların buraya yerleşmeye başladığı 1685 tarihine dayanmaktaydı. Onları takip eden İngilizler Selanik ile ticaret yapmaya Fransızların himayesinde başlamıştı⁵³. Fransız ve İngilizlerin yanında 18. yüzyıl sonlarında Venedik başta olmak üzere diğer İtalyan şehir devletleri, Hollandalılar, Almanlar ve Avusturyalılar Selanik'te ticarî faaliyette bulunuyordu⁵⁴. 18. yüzyıl boyunca birçok devlet Selanik'e konsolos veya konsolos vekili tayin etti. Özellikle buraya yerleşen Frenk aileler yabancı devletlerin konsolosluğunu yaptılar⁵⁵. Bu durum Selanik'teki konsolosların gayrimüslim reaya ile olan ilişkilerini güçlendirirken, tercümanlık, tercüman hizmetkarlığı akabinde ise beratlı tüccar, müstemem ve patenteli gibi suistimale konu olan birçok meselenin Selanik'te artış göstermesini beraberinde getirdi. Öyle ki daha 18. yüzyıl başında şehirdeki her konsolosun yanında bir Yahudi tercüman bulunmaktaydı⁵⁶.

Selanik'te ticaret yapan Avrupalıların en büyük rakibi şehrin Yahudi ve Rum tüccarlarıydı. 18. yüzyıl başında Fransa konsolosluğunun mevcudiyeti sebebiyle Fransa himayesine giren berat veya koruma temin etmiş olan birçok Yahudi ve Rum Selanik ile Avrupa limanları arasındaki ticarete aktif rol oynamaktaydı⁵⁷. Yahudi ve Rumlar bu etkili ticareti şüphesiz Fransa konsolosunun himayesi sayesinde ayakta tutmuştu. 18. yüzyıl ortalarına kadar Fransa'nın kendi tüccarını himaye etme ve devlet menfaatlerini gözetmeye yönelik birtakım kararlar alması söz konusu bu himaye altındaki Osmanlı reayası ile Fransa'yı karşı karşıya getirdi. Bu karşıtlık Selanik'teki konsolosluk sayısının çoğaldığı döneme tesadüf ettiğinden yerli Yahudi ve Rumlar Fransız himayesinden ayrılarak Venedik, Napoli ve Hollanda gibi şehirde yeni açılan konsolosluklardan berat ve himaye almaya başladılar⁵⁸. Sicilyateyn konsolosu başta olmak üzere şehirdeki zengin Yahudi ve Rumlara berat satma yarışına başlayan konsoloslar beratlı olabilmek şartlarında pazarlık dahi yaptılar⁵⁹. Böylelikle Selanik'te ticaretle meşgul olan Yahudi ve Rumların zaman içerisinde tercümanlık beratı veya hizmetkarlık fermanı elde

52 Diren Çakılcı, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Selanik Şehri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021, s. 304.

53 Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğubatu Yay., Ankara 2013, s. 165.

54 Svoronos, *a.g.e.*, s. 141.

55 Örneğin Selanik Frenk ailelerinin başında gelen Abbottların reisi Edward Abbott İsveç, oğlu Petraki Abbott ise Hollanda konsolosuydu. Daha fazla bilgi için bkz. Çakılcı, *a.g.t.*, s. 220-222.

56 Nehama, *a.g.e.*, s. 249.

57 Bu hususta örnekler için bkz. Svoronos, *a.g.e.*, s. 187-204.

58 Svoronos, *a.g.e.*, s. 152, 200, 203; Nehama, *a.g.e.*, s. 266

59 Nehama, *a.g.e.*, s. 263; Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430-1950*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yay., İstanbul 2013, s. 169-170.

ederek yabancı devlet himayesine girmeleri arttı. Bunun sonucunda hem şehrin Rum cemaati hem de Yahudi cemaati tarafından ötekileştirilen bir beratlı güruhu ortaya çıktı. Osmanlı idarecilerinin tahakkümünden kurtulan beratlılar, özel ve ticarî hayatlarında benimsedikleri yeni tavırlar nedeniyle cemaat liderleri ve mensuplarıyla da karşı karşıya geldiler. Çoğu zaman cemaat liderleri şehir yöneticileri ile iş birliği halinde beratlıların hareketini kontrol altına almaya çalıştılar⁶⁰.

Osmanlı Devleti bu hususta zaman zaman tepkiler vermişti. Mesela 1764 yılında Selanik'e gönderilen emirle valinin şehirdeki tüm tercüman ile hizmetkarların berat ve sair belgelerini incelemesi istenmişti. Selanik'te beratlılar hakkında muhtemelen ilk kez icra edilen bu tahkikat sonucunda beratı olmayan bir gayrimüslim Dubrovnik konsolosluğu görevinden uzaklaştırıldı⁶¹. III. Mustafa'nın bu girişiminden sadece konsolos himayesine giren beratlılar ve hizmetkarları değil, Osmanlı tebaası olmasına rağmen usulsüz bir şekilde konsolosluk yapanlar da nasibini almıştı.

18. Yüzyılda Selanik'te Konsolos Tercümanları ve Hizmetkarları

1789'da tahta çıkan Sultan III. Selim, tercümanlık gerekçesiyle berat alıp yabancı devlet himayesine giren ve ticaretle uğraşan gayrimüslimler hakkında İstanbul'da olduğu kadar taşranın önemli ticaret merkezlerinde de tahkikat başlatmıştı. Selanik şerhiye sicillerine yansıyan bilgilere göre, Temmuz 1797'de bu hususta Selanik'te de detaylı bir inceleme yapılmıştı. III. Selim'in Selanik'e gönderdiği emirde, 31 Ekim 1786 tarihini taşıyan ve amcası Sultan I. Abdülhamid'e ait olan ferman hatırlatılıyor, beratlılar konusunda yapılacak tahkikatın sabık hükümdarın son yıllarına tesadüf eden bu ferman çerçevesinde yürütülmesi isteniyordu. Bunun üzerine "*Nizâm-ı raiyyet*"i⁶² bozan birçok unsuru ihtiva eden beratlı meselesi hakkında İstanbul'daki elçilerle de görüşülmüştü. Ancak elçilerin, tercümanlar hakkında uygulanacak yeni kuralların kararın alındığı tarih itibariyle verilecek yeni berat sahipleri için geçerli olmasını istemesi üzerine, bu tarihten önce halihazırda berat sahibi olan tercüman ve hizmetkarların eski serbestiyetine sahip olması devlet tarafından kabul edilmişti. Anlaşılan o ki devlet, beratlı meselesinde elçileri ikna edememiş ve en azından mevcut beratlıların suistimal ettikleri pek çok konudaki serbestiyeti tanıyıp giderek çoğalan beratlı sayısı ve suistimalinin önünü almakla yetinmişti.

Yeni berat alacak tercümanların tâbi olacağı ve Selanik'te de tahkikatın çerçevesini meydana getiren kurallara göre, bundan böyle berat alıp elçi veya konsolos yanında tercümanlık

60 Mazower, *a.g.e.*, s. 170-171.

61 Svoronos, *a.g.e.*, s. 153.

62 Vergi mükellefi halk anlamına gelen raiyyet, 19. yüzyılda haraç ödeyen gayrimüslim tebaa için kullanılmıştır. Bu kelimenin çoğulu, daha sık kullanılan şekliyle "reâyâ"dır. Mehmet Öz, "Reâyâ", *DİA*, XXXIV, s. 490. Arşiv belgelerinde "*nizâm-ı raiyyet*" olarak karşımıza çıkan kullanım, gayrimüslimlerin tâbi olduğu sosyo-ekonomik ve hukukî kurallar bütünüünün korunması, bozulup suistimal edilmesinin önlenmesi anlamına gelmektedir.

yapacak olanlar tercüman kıyafeti giyecek ve maiyetinde bulunduğu konsolosun oturduğu vilayet sınırlarında ikamet edeceklerdi. Beratlılar tercümanlık vazifeleri dışında hanlarda veya dükkanlarda esnaflık, taşrada kapıcıbaşılık veya mültezimlik gibi işlerle meşgul olmayacak, memleket ve esnaf işlerine karışmayacaktı. Tercüman oldukları yer haricinde bir yerde oturmaları yasak olacak, bahse konu kurallara aykırı davranacak olurlarsa berat kayıtları iptal edilerek tercümanlıkları ilga edilecekti. Eskiden olduğu gibi yeni berat alacak tercümanlara da oğulları ve ikişer kişiden oluşacak hizmetkarları için muafiyet emirleri verilecek, görevlerini terk etmeleri veya ölmeleri durumunda söz konusu emirler iptal edilip yenisi verilmeyecekti. Hizmetkarların, tercümanlarının bulunduğu yerden başka bir yerde ikameti gerekirse emir yazılarında bu duruma açıkça yer verilecek, izinsiz yer değiştirmelere müsaade olunmayacaktı. İş gereği ikametinden farklı bir yere gitmesi gerekirse hizmetkarlara ayrıca yol emri verilecek, ancak işlerini bir an önce bitirip geri dönmeleri ve yolda vakit geçirmemeleri hususu yol emirlerine özellikle yazılacaktı. Bir tercümanlık boşaldığı zaman yeni tercümana berat verilebilmesi için eski tercümanın maiyetindeki hizmetkarların muafiyet emirlerinin de geri alınması gerekecekti. Tercümanlık beratını elçiler talep edebilecek ancak reisülküttaplar ilgili kişinin tercümanlıktan başka bir işe karışıp karışmadığına kanaat getirirse berat verecekti. Eski tercümanlar eğer esnaflık ve sair işlere karışmışlarsa bunlara diğer esnafla aynı şekilde muamele edilecek, esnaf işlerine ya da görevleri haricindeki meselelere “*ben tercümanım*” diyerek müdahale etmeleri veya ayrıcalık beklmeleri önlenecekti⁶³.

Sultan I. Abdülhamid'in 1786 tarihini taşıyan ancak ilanından sonra taşrada uygulanmasının pek mümkün olmadığı anlaşılan bu fermanını hatırlatarak beratlı tercüman ve hizmetkarları hakkında kesin kaidelerin uygulanmasını emreden III. Selim, herhangi bir boşluk veya karışıklığa sebep vermemek için Selanik'e gönderilen söz konusu emrin tarihine kadar (13 Muharrem 1212/8 Temmuz 1797) verilmiş ve Divan'da kayıtlı olan berat, muafiyet emri ve yol emirlerinin ayrıntılarını da şehre göndermişti⁶⁴. Bu sayede Selanik'te bulunması gereken gerçek beratlı ve fermanlıların kimler olduğu, ellerinde bulunması gereken belgelerin içeriği topluca Selanik idarecilerine bildirilmişti. Bu liste Selanik'teki yetkililerin tahkikat yapabilmesini kolaylaştırdığı gibi Sultan I. Abdülhamid döneminde kabul edilen eski tarihli berat sahiplerinin bazı ayrıcalıklara sahip olması kararının da kimler için geçerli olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştu. Bu anlamda 18. yüzyıl sonunda Selanik'teki beratlı ve fermanlı meselesinin detaylı bir incelemeye tâbi tutulmasına fırsat veren sicil kaydının önemi büyüktür⁶⁵.

63 IAM, sicil nr. 172, s. 25.

64 IAM, sicil nr. 172, s. 22-25.

65 Osmanlı arşivinde yer alan, ülkelerin 18. yüzyıl sonlarında görevli beratlı tercümanlarının sıralandığı listeler, sadece beratlı tercümanları konu edindiği ve elimizdeki sicil kaydındaki bilgilere göre daha muhtasar bir kaynak olması gerekçesiyle doğrudan değerlendirmeye alınmamıştır. Ancak sicil kaydında bulunan ve okunmasında güçlük çekilen bazı isimlerin tespitinde ilgili listelerden istifade edilmiştir. BOA, HAT, 196/9779-B, C, D, E, G, H, İ, J, K.

1797 tarihine kadar beratlılara ve maiyetlerindeki fermanlılara Selanik'te görev yapması, Selanik'e seyahat etmesi veya orada oturması konusunda verilen izinleri ihtiva eden ve şehir sicillerine yansıyan bu veriler bazı çalışmalarda konu edilmiştir. Ancak Selanik sicillerinin doğrudan okunması yoluyla değil de bu sicillerden bazı aktarımlar yapan Vasdravillis'in Yunanca dilindeki eserinden alıntılanan bilgiler bazı hatalar içermektedir⁶⁶. Örneğin Bağış, söz konusu listeyi 1797'de Selanik'te görevli bulunan beratlı tercüman ve yardımcılar şeklinde değerlendirmiştir⁶⁷. Ancak ilgili sicilde böyle bir ifade yer almamaktadır. Listedeki tercüman ve hizmetkarların bazıları 1797'de görevini ve şehri terk etmiş olabileceği gibi, satır aralarında yer alan ve Bağış'ın da aktardığı bilgilere göre Dubrovnik'in tek tercümanı olan zatın beratının iptal edilmesi, bir nefer hizmetkarının muafiyet emrinin de geri alınmış olması gibi örnekler dikkate alınmalıdır⁶⁸. Bir başka örnek, Selanik'teki İspanya beratlıları arasında zikredilen tercüman Sava veled-i Gavril'dir. Selanik değil İşkodra (Arvanud İskenderiyesi) Konsolosu yanında tercüman olan Sava'nın bu listede yer alması, hizmetkari Yomi veled-i Lolodis'in Selanik'e gelmek ve burada bulunmak için yol emri almış olmasından kaynaklanmıştır⁶⁹.

Bağış'ın Vasdravillis'ten yaptırdığı çeviri sonucunda yayınladığı beratlı ve fermanlı listesinde özel isimlerin hatalı okunması bir yana bırakılırsa, en önemli hata, baba isimlerinin tercüman ve hizmetkar ismi gibi aktarılması, gerçek isimlerin de onların babalarına ait gibi yazılmasıdır. Örneğin listenin başında bulunan İngiltere konsolosu tercümanı Dimitri veled-i Nikola Hacı Mikel, söz konusu eserde "Hacı Mekli veled-i Demetrios" olarak verilmiştir⁷⁰. Şahıs ve baba isimlerinin karıştırılmasıyla birlikte, Bağış'ın listesinde ortaya çıkan eksikler ve fazlalar Selanik'teki beratlıların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini güçleştirmiştir. Mesela sicilde İngiltere konsolosunun dördüncü tercümanı olarak yer alan Manoli veled-i Androniko Payko, Bağış'ın hazırladığı listede yoktur. Bu nedenle Manoli Payko'nun hizmetkari olarak sicilde yer alan (muhtemelen kardeşleri) Ceorciyo veled-i Androniko Payko ve Covanni veled-i Androniko Payko'nun ilişki ağı anlaşılammamaktadır⁷¹. Nitekim Manoli, Ceorciyo ve Covanni Payko, 18. yüzyılın başından beri Selanik'te yabancı himayesinde beratlı olarak bulunan Constantin Paico'nun torunları ve onun işlerini devam ettiren oğlu şehrin ünlü tütün ve pamuk tüccarı Andronic Paico'nun çocukları olmalıdır⁷². Her bir isim için tekrar edilebilecek olan düzeltmeler mevcutken, sicillerin aslını görmüş olmanın avantajıyla aşağıda verilen tablonun dikkate alınması elzemdir. Nitekim ilgili

66 Bu veriler ilk kez, ancak özet mahiyetinde Vasdravillis tarafından neşredilmiştir. İ. K. Vasdravillis, *Archives historiques de la Macedonia: Archives de Salonique*, Selanik 1952. Ali İhsan Bağış, söz konusu bu Yunanca eserin ilgili sayfalarını çalışmasında yayınlamıştır. Bağış, *a.g.e.*, s. 136-137.

67 Bağış, *a.g.e.*, s. 131.

68 IAM, sicil nr. 172, s. 23.

69 IAM, sicil nr. 172, s. 23.

70 Bağış, *a.g.e.*, s. 131.

71 IAM, sicil nr. 172, s. 22.

72 Svoronos, *a.g.e.*, s. 202-203; Mazower, *a.g.e.*, s. 174.

tablodan çıkarılabilecek olan Selanik'teki tercüman ve hizmetkarların toplam sayıları hakkında da literatürde bazı hatalar mevcuttur. Bağış'ın listesinde İngiltere konsolosuna tâbi olanların sayısı 3 eksik, Sicilyateyn ve İspanya konsolosu himayesindekiler ise 1'er fazla olarak verilmiştir. Artunç'un Vasdravillis'i kaynak göstererek hazırladığı şehirlerdeki beratlı sayıları ise büyük oranda sicil kaydıyla uyumlu olup, Hollanda (Nederlanda) beratlılarının sayısı 4 fazla verilmiş, 2 beratlı tercümanı bulunan İspanya konsolosluğuna ait veriler ise aktarılmamıştır⁷³.

Tablo 1: 1797 Yılına Kadar Selanik'te Görevlendirilen Beratlı Konsolos Tercümanları ve Hizmetkarları Listesi⁷⁴

Sıra	Ülkesi	Görevi	İsmi	Cemaat	Sahip Olduğu Belge Türü	Belge Tarihi (Hicri)
1	İngiltere	Tercüman	Dimitri veled-i Nikola Hacı Mikel	Rum	Berat	1200
2	İngiltere	Tercüman	Dimitri veled-i Manol Baskala	Rum	Berat	1188
3	İngiltere	Tercüman	Sabetay veled-i Nahame	Yahudi	Berat	1196
4	İngiltere	Tercüman	Manoli veled-i Androniko Payko	Rum	Berat	1196
5	İngiltere	Hizmetkar	Yorgi veled-i Anastas Toma	Rum	Muafiyet E.-Yol E.75	1205
6	İngiltere	Hizmetkar	Nikola veled-i Lazari	Rum	Muafiyet E.-Yol E.	1204
7	İngiltere	Hizmetkar	Panayiotiki Silborho	Rum	Yol E.	1204
8	İngiltere	Hizmetkar	Istavros veled-i Babadimolo	Rum	Yol E.	1204
9	İngiltere	Hizmetkar	Forondino veled-i Corci Mandracioğlu	Yahudi	Muafiyet E.-Yol E.	1205
10	İngiltere	Hizmetkar	Haim veled-i Santolo	Yahudi	Yol E.	1205
11	İngiltere	Hizmetkar	Ceorciyo veled-i Androniko Payko	Rum	Muafiyet E.	1204
12	İngiltere	Hizmetkar	Covani veled-i Androniko Payko	Rum	Muafiyet E.	1204
13	Prusya	Tercüman	Andreya veled-i Gazyar	Rum	Berat	1211
14	Prusya	Tercüman	Nano veled-i Gota Kaftancioğlu	Rum	Berat	1205
15	Prusya	Hizmetkar	Anastasyo Hacı Velko	Rum	Muafiyet E.-Yol E.	1211
16	Prusya	Hizmetkar	Sarraf Batros veled-i Agob	Yahudi	Muafiyet E.	1211
17	Prusya	Hizmetkar	Yorgi Harbes?	Rum	Muafiyet E.	1205

73 Artunç'un beratlı sayılarını derlediği tabloda Selanik haricindeki şehirler için esas aldığı kaynak Hatt-ı Hümayun tasnifinde bulunan ve 1797 tarihine yakın verileri ihtiva eden ülkelere ait tercüman listeleridir. BOA, HAT, 196/9779 B, C, D, E, F, G, H, İ, J, K. Bu ülkeler arasında İspanya'nın yer almaması, Selanik haricindeki şehirlerdeki İspanya beratlılarının bilgisine ulaşmayı engellemiş ve tüm şehirlerin sıralandığı Artunç'un tablosunda sadece Selanik'teki bilgilerine ulaşılan İspanya'ya yer verilmemesini beraberinde getirmiştir. Bkz. Artunç, a.g.m., s. 729.

74 IAM., sicil nr. 172, s. 22-25. Defterin orijinal görüntüsü için bkz. Ek 1.

75 Muafiyet Emri ve Yol Emri.

18	Prusya	Hizmetkar	Yorgaki veled-i Nikolaki Aleksandri	Rum	Muafiyet E.-Yol E.	1208
19	Fransa	Tercüman	Vanel veled-i Yako	Yahudi	Berat	1156
20	Fransa	Tercüman	İsak veled-i Samuel Modiano	Yahudi	Berat	1198
21	Fransa	Tercüman	Yakob Kovos	Yahudi	Berat	1207
22	Fransa	Hizmetkar	Simon veled-i Menahim	Yahudi	Yol E.	1204
23	Fransa	Hizmetkar	Avram veled-i Haim Habib	Yahudi	Yol E.	1206
24	Fransa	Hizmetkar	Menahim Gatino	Yahudi	Muafiyet E.	1204
25	Fransa	Hizmetkar	İlyas veled-i Cercis	Yahudi	Muafiyet E.	1204
26	Fransa	Hizmetkar	Varvid veled-i Yuda	Yahudi	Muafiyet E.-Yol E.	1211
27	Fransa	Hizmetkar	Halitasdi veled-i İlyaskos	Yahudi	Muafiyet E.-Yol E.	1211
28	Danimarka	Tercüman	Mikail veled-i Nosalla Kasab	Yahudi	Berat-Yol E.	1189
29	Danimarka	Hizmetkar	Corci veled-i Abdala Harad	Yahudi	Yol E.	1205
30	Danimarka	Hizmetkar	İbranye veled-i Mikail Katramiz	Yahudi	Yol E.	1211
31	İspanya	Tercüman	Anastaş veled-i Kokino	Rum	Berat-Yol E.	1211
32	İspanya	Tercüman	Sava veled-i Gavril (İşkodra)	Rum	-	-
33	İspanya	Hizmetkar	Kostantin veled-i Vamiano	Rum	Muafiyet E.-Yol E.	1211
34	İspanya	Hizmetkar	Lazar veled-i Dimitrio	Rum	Muafiyet E.-Yol E.	1211
35	İspanya	Hizmetkar	Yomi veled-i Lolodis	Rum	Yol E.	-
36	Dubrovnik	Tercüman	Hacı Nikolaki Manol Papazoğlu	Rum	Berat (İptal)	1204
37	Dubrovnik	Hizmetkar	Gota veled-i Hacı Yorgaki	Rum	Muafiyet E. (İptal)	1204
38	İsveç	Tercüman	Samuil veled-i Yum Tomliyono	Yahudi	Berat	1163
39	İsveç	Tercüman	Manoli veled-i Risno	Rum	Berat	1193
40	İsveç	Tercüman	Todoraki Anaştas Kanali	Rum	Berat	1190
41	İsveç	Hizmetkar	Abraham veled-i Yovad	Yahudi	Yol E.	1188
42	İsveç	Hizmetkar	Petros veled-i Mardros	Rum	Yol E.	1196
43	İsveç	Hizmetkar	Teodoros Anastasi	Rum	Yol E.	1197
44	İsveç	Hizmetkar	Dimitrio veled-i Kostantino	Rum	Yol E.	1208
45	İsveç	Hizmetkar	İstavli veled-i İstimati	Rum	Yol E.	1209
46	İsveç	Hizmetkar	Vanal Bolarya	Rum	Yol E.	1211
47	Sicilyateyn	Tercüman	Covani Hacı Laskari	Rum	Berat	1189
48	Sicilyateyn	Tercüman	Hristo veled-i Hacı Nikola	Rum	Berat	1195
49	Sicilyateyn	Tercüman	Memomanuyel veled-i Karacaoğlu	Rum	Berat	1197
50	Sicilyateyn	Tercüman	Hacı Moskooğlu Polo	Rum	Berat	1198
51	Sicilyateyn	Tercüman	Nikola veled-i Yagago	Rum	Berat	1199
52	Sicilyateyn	Hizmetkar	Daymandis veled-i Toma	Rum	Yol E.	1204

53	Sicilyateyn	Hizmetkar	Bedivernasei	Yahudi	Yol E.	1209
54	Sicilyateyn	Hizmetkar	Arburopolu veled-i Hacı Dimitraki	Rum	Yol E.	1204
55	Sicilyateyn	Hizmetkar	İsak veled-i Yakub Francis	Yahudi	Muafiyet E.-Yol E.	1206
56	Sicilyateyn	Hizmetkar	Yakub veled-i Kostandi	Yahudi	Muafiyet E.-Yol E.	1207
57	Sicilyateyn	Hizmetkar	Manol veled-i Mosko	Rum	Muafiyet E.	1204
58	Sicilyateyn	Hizmetkar	Nikola veled-i Mosko	Rum	Muafiyet E.	1210
59	Sicilyateyn	Hizmetkar	Yorgacı Hacı İskampali	Rum	Muafiyet E.	1204
60	Sicilyateyn	Hizmetkar	Yaso veled-i Danyel Borla	Yahudi	Muafiyet E.	1210
61	Venedik	Tercüman	İspandara veled-i Nikola Nastiric	Rum	Berat	1168
62	Roma İmp.	Tercüman	Dimitripo Astano veled-i Yovani Astano	Rum	Berat	1188
63	Roma İmp.	Tercüman	Aron veled-i Santo Nipospo	Yahudi	Yol E.	1194
64	Roma İmp.	Hizmetkar	Virendi veled-i İspandara	Rum	Yol E.	1188
65	Roma İmp.	Hizmetkar	Dimitri veled-i Kostandi	Rum	Yol E.	1191
66	Roma İmp.	Hizmetkar	Kostantino veled-i Vredi	Rum	Yol E.	1195
67	Roma İmp.	Hizmetkar	Menahim Safi veled-i İlya Sami	Yahudi	Yol E.	1195
68	Nederlanda	Tercüman	Anastaş veled-i Yani	Rum	Berat	1209
69	Nederlanda	Tercüman	Hristo veled-i Hacı Dimo	Rum	-	-
70	Nederlanda	Hizmetkar	Mavros veled-i Yani	Rum	Yol E.	1204
71	Nederlanda	Hizmetkar	Hacı Eşterbo veled-i Manol	Rum	Yol E.	1204
72	Nederlanda	Hizmetkar	Hacı Corc veled-i Hacı Ayamandi	Rum	Yol E.	1204
73	Nederlanda	Hizmetkar	Nikola veled-i Hacı İskaravto	Rum	Yol E.	111?

Ayrıntıları Tablo 1'de bulunan 1797 tarihli sicil kaydına göre, bu dönemde Selanik'te himayesinde tercüman ve hizmetkar bulunan konsolosluklar İngiltere, Fransa, İspanya, İsveç, Avusturya (Roma İmp.), Hollanda, Sicilyateyn, Venedik, Danimarka ve Prusya'ya aitti. 18. yüzyılın ikinci yarısında Dubrovnik'in Selanik konsolosluğu himayesinde de bir tercüman ve onun yanında bir hizmetkar bulunmaktaydı. Sultan I. Abdülhamid zamanında berat verilerek Dubrovnik Konsolosu tercümanı olan Selanikli Hacı Nikaloki Manol Papazoğlu, usulsüzlükleri sebebiyle hakkında arz düzenleyen Fener Rum Patriğinin girişimiyle Eylül 1795'te bu görevinden uzaklaştırılmıştı. Nefsini ıslah etmek üzere Midilli Adası'na sürgün edilen tercümanın hizmetkârı olan Gota veled-i Hacı Yorgaki'nin muafiyet emrine de el konulmuştu⁷⁶. Bu nedenle 1797'ye geldiğinde Dubrovnik konsolosunun himayesinde herhangi biri kalmamıştı. Selanik'te Rusya'nın da tercüman veya hizmetkârı bulunmamaktaydı. Nitekim savaşı sebebiyle Osmanlı Devleti daha önce Rusya'ya verdiği tüm beratları iptal etmişti⁷⁷.

76 IAM, sicil nr. 72, s. 23.

77 Artunç, a.g.m., 727. İlgili arşiv belgelerinde Rusya'nın sadece Boğazhisarı, Sakız Adası ve Eflak-Boğdan konsolosları yanında birer tercümanı bulunduğru belirtilmiştir. BOA, HAT, 196/9779-F.

Bu dönemde beratlı tercüman veya fermanlı hizmetkar olarak himayesinde en fazla kişi bulunan ülke 14 kişiyle Sicilyateyn'di. Sicilyateyn'i 12 kişiyle İngiltere takip ederken, onun ardından 9'ar kişiyle İsveç ve yüzyıl başında Selanik'teki tüm yabancıları himaye eden Fransa gelmekteydi. Fransa konsolosunun gücünü kaybetmek bir yana, Osmanlı reaya tüccarı ile yaşadığı anlaşmazlıklar 18. yüzyıl sonunda Rum ve Yahudiler üzerindeki etkisinin azalmasına sebep olmuştu⁷⁸. Diğer ülkelerin de himayelerinde bir veya ikişer tercüman ile her tercümanın maiyetinde en fazla 2 hizmetkar bulunmaktaydı. Selanik'te tek tercümanı olan Venedik bu anlamda bir istisnayı ve Venedik tercümanının tayin edilmiş hizmetkarı yoktu.

Osmanlı reayasının himaye altına alınması ve bu yolla müstemen hukukuna sahip Rum ve Yahudilerin ortaya çıkmasına vesile olan tercümanlık/hizmetkarlık kurumu, Selanik'te de söz konusu bu iki cemaat mensuplarını tesir altına almıştı. Selanik'te berat ve ferman temin edip himayeye girenlerin çoğunluğu Rum'du. Şahıs isimlerinden hareketle Tablo 1'deki verilere yakından bakıldığında, Fransa ve Danimarka konsolosu himayesinde olanların sadece Yahudiler olduğu, Hollanda ve İspanya himayesindekilerin ise sadece Rumlardan oluştuğu açıktır. Yukarıda bahsedilen tarihi bilgilerle de uyumlu görünen bu tespitler dışında, diğer ülkeler her iki cemaatten kimseleri himaye altına almayı tercih etmişti.

1797 tarihinde, resmî olarak yabancı devlet himayesinde tercüman veya hizmetkarlık edip Selanik'te bulunanların toplam sayısı en fazla 70 kişiydi. Bunlar içerisinde 24 kişi berat sahibi olup tercümanlık yapmaktaydı⁷⁹. Tercümanlar yanında muafiyet emri (10 kişi), yol emri (25 kişi) ve hem muafiyet hem de yol emri (11 kişi) almış olan toplam 46 kişi bulunmaktaydı. Tablo 1'de de görüleceği üzere en eski tarihli himaye belgesi, Fransa tercümanının sahip olduğu 1745 tarihli beratı⁸⁰. Onun beratıyla yakın tarihli olan Venedik ve Sicilyateyn tercümanları beratları da 18. yüzyıl ortasına aitti. Akabinde cülus dönemlerinde beratları yenilenmiş olsa da söz konusu bu eski tercümanların 1797 yılında hayatta olup olmadıklarına dair kesin bir söz söylemek mümkün değildir.

78 Svoronos, *a.g.e.*, s. 152.

79 İstisna olarak, beratlı tercümanlar arasında bulunan Mikail veled-i Nosalla Kasab isimli Danimarka tercümanı, beratı haricinde bir de yol emrine sahipti.

80 Sicilde yer alan listenin sonlarındaki Roma İmparatoru (Avusturya) konsolosu himayesinde bulunanların ellerindeki belgelerin tarihleri "*sene 88*", "*sene 94*", "*sene 91*" veya "*sene 95*" şeklinde yazılmıştır. Diğer ülkelerin himayesinde olanlara ilişkin belge tarihlerinde hassaten "*sene 156*" ve "*sene 204*" şeklinde bir yazımın kullanılması Avusturya himayesindeki isimlerin Hicri 1088, 1091, 1094 ve 1095 tarihlerinde belge aldıklarını düşündürmüştü ve ilgili belgelerin 17. yüzyıla kadar dayanabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. Ancak Selanik'te Fransa konsolosluğu ile başlayan ve 18. yüzyılda devam ettiğini bildiğimiz bu meselede 17. yüzyıla tarihli berat bulunamayacağı şüphesinden hareketle ikinci bir kaynak olarak Düvel-i Ecnebiye defterlerinde bazı kanıtlar aranmıştır. Bu doğrultuda Nemçe Düvel-i Ecnebiye defterinde tespit ettiğimiz bilgilere göre Selanik sicilinde Avusturya himayesinde ilk sırada olan tercüman Dimitriyo Astano veled-i Yovani Astano'nun Hicri 1188 tarihli bir beratı sahip olduğu netlik kazanmıştır. BOA, A.DVNSDVE.d, nr. 60, h. 816. Sicildeki kayıtların bir hata sonucu "*sene 88*" şeklinde yazılmış olacağı anlaşılmıştır.

Yukarıda ayrıntılarıyla ele alınan Sultan I. Abdülhamid'e ait 1786 tarihli fermanın gereği olarak Selanik'teki hizmetkarların yol emirlerinin kapsamı da fermanlarına işlenmişti. Tercümanlık ve hizmetkarlık haricinde esas itibariyle ticaretle meşgul olduğunu, bu nedenle de beratlı ve fermanlı tüccar olarak tanımlandığını bildiğimiz bu isimlerin hangi bölgelerle ticaret yaptığını dair ayrıntılar sunan bu kayıtlara göre, Fransa himayesinde bulunanlar İstanbul başta olmak üzere Selanik havalisi, Edirne, Rusçuk, İslimye, Uzuncaabad-ı Hasköy ve Tekfurdağı taraflarına gidip gelme iznine yani bu bölgeler arasında ticarî faaliyetler yürütme fırsatına sahip olmuştu. Prusya beratlı ve fermanlılarının da rotası Fransa'ninkilerle benzerdi. İngiltere himayesindekilerin yol emirlerinin içeriğine sahip olmasak da Sicilyateyn beratlı ve fermanlıları Selanik havalisi, Siroz, Filibe, Sofya, Karaferiye, Bazarcık, Uzuncaabad-ı Hasköy gibi Rumeli'nin iç bölgeleri yanında Şam ve Trablusşam gibi Ortadoğu merkezlerine gidip gelme iznine de sahipti. İspanya beratlıları Selanik haricinde Çamlıca Adası ile irtibat halindeyken, İsveç himayesindekiler İstanbul ve Siroz haricinde Batı Anadolu'da İzmir ve Güzelhisar ile ilişki tesis etmişti. Avusturya beratlıları Selanik-Siroz-Filibe, Hollanda'ninkiler İzmir-Selanik-Şam arasında gidip gelme izni almış, Danimarka himayesinde bulunan Yahudiler ise sadece Halep, Şam ve Kudüs ile ilgilenmişti⁸¹.

III. Selim'in Selanik bağlamında 1797'de vermiş olduğu emirlerin nasıl sonuçlandığı hakkında bilgiler maalesef mevcut değildir. Ancak bu girişim sayesinde Divan'dan çıkarılan kayıtlarla oluşturulan ve Selanik'e gönderildiği için aynen sicile yansıyan listeler konunun araştırılmasında büyük öneme haizdir. Bu vesileyle 18. yüzyıl sonuna dair elde edilen bilgiler, meseleyi 19. yüzyıldaki ikinci safhasıyla mukayese fırsatı sunduğu gibi tarihi süreç içerisinde beratlı-fermanlı meselesinin Selanik bağlamında detaylı okunabilmesini sağlamıştır.

III. Selim Reformunun Selanik'teki Akisleri ve 1806 Tahkikatı

1802 tarihinde Osmanlı reaya tüccarının yabancı devlet konsolosları himayesini talep ederek malî ve hukukî anlamda daha rahat ticaret yapma arayışlarına alternatif sunan III. Selim, Avrupa Tüccarı uygulamasını başlatmıştı. Buna göre reaya tüccarı konsoloslardan aldıkları berat ve himayeye ihtiyaç duymaksızın aynı şartlar çerçevesinde kendi adlarına ticaret yapabilecek fırsatı buldular. Bu sayede, reaya tüccarı yarattıkları hukuksal ikilik nedeniyle karşı karşıya geldikleri devlet otoritesiyle de ilişkilerini düzeltme fırsatı buldu. 18. yüzyılda artarak devam eden ve 19. yüzyıla taşınan beratlı-fermanlı tüccar suistimalleri, III. Selim zamanındaki sıkı takiple kontrol altına girmeye yakındı. III. Selim daha önce verilen beratların boşalması halinde yeni beratlar vermemeye, bu sayede beratlı-fermanlı sayılarını asgarî seviyede tutmaya gayret göstermişti. Ama beratlıların ve yanlarındaki hizmetkarlarının muafiyet ve yol emirlerindeki şartları ihlalleri, özellikle de ikamet etmeleri gereken şehirler haricine çıkmaları, görevlerine aykırı surette ticaretle, esnaflıkla meşgul olmaları önemli bir problem teşkil etmeye devam ediyordu. Nitekim bu ihlallerin şehir şehir takibi ve önlenmesi de güçtü.

81 IAM, sicil nr. 172, s. 22-25.

III. Selim'in 1802 yılındaki adımından sonra, beratlı-fermanlı tüccar meselesi konusundaki ikinci ve en ciddi adımı 1806'da geldi⁸². Padişah taşraya gönderdiği emirlerle beratına, muafiyet veya yol emrine aykırı hareket eden tüm beratlı ve fermanlıların soruşturulmasını en önemlisi ise, aslen Osmanlı tebaası olduğu bilinen bu kişilerin raiyyete davet edilmesini istemişti. III. Selim, beratlı tüccara 1802'de önce yeni bir alternatif sunmuş, aradan geçen dört yılın akabinde ise ciddi bir tahkikatla onları sıkıştırmayı tercih etmişti. Selanik'te Ağustos 1806'ya tekabül eden beratlı-fermanlı tahkikatı elde ettiği sonuçlar ve soruşturmaya tâbi tutulan kimselerin fazlalığı itibariyle önemli bir hadiseydi.

Selanik sicillerine yansıyan Ağustos 1806 tarihli tahkikat, Selanik'te yabancı devlet himayesi veya korumasında olduğunu iddia eden hemen herkesi kapsamıştı. Buna göre iki yüz civarında kişi, giydiği Frenk veya müstemen kıyafeti, elinde bulunan berat, muafiyet veya yol emri, ya da hizmetinde olduğu konsoloslar boyutuyla ciddi bir soruşturmaya tâbi tutulmuştu. Tahkikat sonucunda bir konsolos yanında tercüman veya tercüman maiyetinde hizmetkar olduğu sabit görülenler sicilde kayda geçirildi. Elindeki belge ile mevcut durumu arasında uygunsuzluk bulunanlar raiyyetliğe davet edildi ve bunların önemli bir kısmı Osmanlı tâbiyetini kabul ederek himaye iddialarından vazgeçtiler. Söz konusu tercüman ve hizmetkarların önemli bir kısmı görevlerini terk ettikleri, öldükleri veya firar ettikleri gerekçesiyle kayda alındılar. Tercümanlık ve hizmetkarlıkla alakası olmayıp bazı konsoloslardan patente almaya başlayanlar, müstemen olduğunu iddia edenler ve aslen Frenk olduğuna itimat edilenler de kayda geçirilerek mevcut statüleri tanındı.

Elimizdeki uzun sicil kaydında yapılan ayrıntılı okumalara göre tahkikata konu olan 204 kişinin 7'si müstemenlik iddiasını sürdürmüştü⁸³. Tamamı Rumlardan müteşekkil 51 kişilik bir grup (25'i Nemçe, Cezayir-i Seb'a ve Prusya konsolosu olan Choch'a; 11'i Fransa; 8'i Sicilyateyn; 7'si İngiltere konsolosuna tâbi) patente aldıkları ülkelerin himayesinde, Rum ve Yahudilerden oluşan 32 kişilik bir grup ise Frenk kıyafetinde kalmaya devam etmişti⁸⁴. Tahkikata dahil olanların yarısı ise beratlı tercüman veya tercüman hizmetkarı statülerinden dolayı özellikle soruşturulmuş ve uymak zorunda oldukları kurallara göre değerlendirilmişti⁸⁵. İşte bu 100'ü aşkın beratlı ve fermanlı hakkında yürütülen tahkikatın detayları bu çalışmaya sunduğu katkı itibariyle önem arz etmektedir.

1806 yılı tahkikatı sicil kaydında farklı başlıklar altında yer almıştır. Bu başlıklar arasında yapılan mukayese ve birleştirmelerle aşağıda yer alan tablo meydana gelmiştir. Buna göre 1806 yılında tahkikat yapıldığı sırada Selanik'teki konsoloslar yanında tercüman veya tercüman hizmetkarı statüsünde bulunan kişilerin toplam sayısı 75'ti. Aralarında berat sahibi

82 Elçiliklere verilen nota hakkında bkz. Bağış, *a.g.e.*, s. 78.

83 IAM, sicil nr. 184, s. 144-145.

84 IAM, sicil nr. 184, s. 145, 147-148.

85 IAM, sicil nr. 184, s. 142-144, 146-147.

27 tercüman ve onların maiyetinde bulunan 48 hizmetkar bulunmaktaydı. En fazla tercümana sahip olan Sicilyateyn ve İngiltere'den sonra İsveç, Prusya, Nemçe, İspanya, Fransa, Dubrovnik ve Flenk konsolosu yanında da tercümanlar bulunmaktaydı. Yukarıda değerlendirdiğimiz 1797 yılına ait verilerden farklı olarak Danimarka'nın Selanik'te tercümanı kalmamış, daha önceki listede bulunmayan Rusya ve özellikle yeni kurulan Cezayir-i Seb'a (Yedi Ada Cumhuriyeti) konsolosluklarında ise tercümanlar görevlendirilmişti (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Selanik'teki Konsoloslar Yanında Bulunan ve Ağustos 1806 Tahkikatına Tâbi Olan Tercüman ve Hizmetkarların Durumu⁸⁶

Ülke	Selanik'te Mevcut Olanlar		Raiyyetliğe Dönerler		Ölen veya Selanik'i Terk Ettiği Tespit Edilenler		Statüsünü Koruyup Görevine Devam Edenler	
	Terc.	Hizm.	Terc.	Hizm.	Terc.	Hizm.	Terc.	Hizm.
Cezayir-i Seb'a	2	4	1	2	1	2	0	0
Danimarka	0	0	0	0	0	0	0	0
Dubrovnik	1	2	1	2	0	0	0	0
Flenk ⁸⁷	2	4	2	3	0	1	0	0
Fransa	2	4	0	0	2	3	0	1
İngiltere	4	8	1	0	2	6	1	2
İspanya	2	4	2	2	0	2	0	0
İsveç	3	4	0	0	1	0	2	4
Nemçe	2	4	1	1	1	3	0	0
Prusya	2	4	0	0	1	3	1	1
Rusya	2	3	1	1	1	2	0	0
Sicilyateyn	5	7	1	1	2	2	2	4
Toplam	27	48	10	12	11	24	6	12
	75		22		35		18	

1806 yılına ait resmî tercüman ve hizmetkar sayıları III. Selim'in bu çerçevedeki mücadelesinin detay ve sonuçlarını da yansıtmaktadır. Nitekim 1797 yılına ait bilgilere göre o tarihe kadar Selanik'teki konsoloslar yanında bulunmasına müsaade edilenlerin sayısı 24 beratlı tercüman ve 46 hizmetkar, yani 70 kişiydi⁸⁸ (Bkz. Tablo 1). Yaklaşık on yıl sonra 1806'ya gelindiğinde hem ülkeler bazında hem de genel listede tercüman ve hizmetkarların isimlerinde önemli değişiklikler olduğu saptanmakla birlikte⁸⁹, sayılarının benzerlik arz ettiği görülmektedir. 1797 ve 1806 tarihine ait listeler arasında Fransa ve Danimarka'da 3'er, Venedik'te ise 1 kişilik eksilme olmuştu. Buna karşın İspanya ve Dubrovnik'te 1'er, İsveç ve Sicilyateyn'de 2'ser kişilik artış yaşanmıştı. Diğer ülkelere ait Selanik konsolosları yanındaki tercüman ve hizmetkar sayılarında bir değişim yaşanmasa da 1800 yılında kurulan bu nedenle

86 Tablodaki veriler ilgili Selanik sicil kaydındaki bilgilerden derlenmiştir. IAM., sicil nr. 184, s. 142-148.

87 Niderlanda veya Hollanda.

88 Bu hesaba ilgili tabloda yer alan iptal edilmiş 2 Dubrovnik ve İşkodra'ya ait olan 1 İspanya beratı dahil değildir.

89 İki liste arasında yapılan karşılaştırma sonucunda İsveç beratlısı Manoli veled-i Vizo, Sicilyateyn beratlısı Polo veled-i Misko, Prusya beratlısı Nano veled-i Gota Kaftancıoğlu ve İngiltere beratlısı Sabetay veled-i Nehama haricinde daimî olarak tercümanlıkta bulunan başka isim tespit edilememiştir.

de 1797 listesinde yer almayan Yedi Ada (Cezayir-i Seb'a)⁹⁰ devleti adına, 2 tercüman ve 4 hizmetkar olmak üzere toplam 6 kişilik yeni görevlendirme yapılmasına müsaade edilmişti. Sonuç itibarıyla Selanik'te görevlendirilen beratlı ve fermanlıların toplam sayısı 1797'de 70 iken, 1806'da 75 olmuş, ancak Yedi Ada'ya tahsis edilen 6 kişi dikkate alındığında, aslında on yılın sonunda şehirdeki beratlı ve fermanlı sayılarının artmasına müsaade edilmemişti. III. Selim bu süre zarfında berat talep edilen tercümanlar için, boşalmış bir tercümanlığa tayin edilip edilmediği konusunda dikkatli davranmış ve konsolosların daha fazla beratlıyı himaye etmesine müsaade etmemiştir. Örneğin 1805 yılında Sicilyateyn'in Selanik konsolosu yanında tercüman olan Covanni Hacı Laskari'nin ölümü nedeniyle tercümanlığa Panayoti veled-i Hacı Yannaki'nin görevlendirilmesi İstanbul elçisi tarafından talep edildiğinde, eski kayıtlarda inceleme yapılmış, "*nizâm-ı cedid şürûtu ola geldiği vechile berât i tâ olunmak*" şerhiyle yeni berat verilmesi karara bağlanmıştı⁹¹.

III. Selim'in fermanıyla Ağustos 1806'da yapılan sıkı tahkikatta söz konusu 75 kişi hakkında inceleme yapılmıştı. İnceleme sonucunda Selanik'teki tercüman ve hizmetkarların neredeyse yarısının (11 tercüman, 24 hizmetkar, toplam 35 kişi) görev yerinde bulunmadığı tespit edilmişti (Bkz. Tablo 2). Bu işlem sırasında bizzat konsolosların bilgisine de müracaat edilmiş, tercüman ve hizmetkarlar hakkında ayrıntılı veriler elde edilmişti. Buna göre 3 kişinin öldüğü, 32 kişinin ise Selanik'te bulunmadığı anlaşılmıştı⁹². 1797 yılı tahkikatında İngiltere konsolosu himayesinde ilk sırada kaydedilen tercüman Dimitri veled-i Nikola Hacı Mike ve İsveç konsolosu yanında yine ilk sırada yazılan Samuil veled-i Tomliyano ölen ve 1806 yılına erişemeyenler arasında yer almaktaydı⁹³. Devlet, görev yerinde bulunmayanları tek tek tespit ederek kayda geçirmiş, bu çerçevede berat ve ilgili muafiyet/yol emirlerinin iptal edilmesinin önü açılmıştı. Nitekim Sultan I. Abdülhamid zamanında kararlaştırılan ve III. Selim'in devam ettirdiği esasa göre, zorunlu ve geçici haller dışında, tercümanlar konsolosları, hizmetkarlar ise tercümanları yanında ikamet etmekle mükellefti. Bu husus beratlı meselesinde suistimal edilen konuların da başındaydı.

Aslında görev yeri Selanik'te bulunmayanların sayısı 45'e kadar çıkmaktaydı. Ancak kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Selanik'teki amirler bu isimler hakkında ileri tahkikat ve takipler yürütmüş peşlerini bırakmamıştı. Örneğin Kudüs'te olduğu tespit edilen İngiltere tercümanı Sabetay veled-i Nehama'nın Selanik'teki oğulları mahkemeye çağrılmış ve babalarının beratını teslim etmek zorunda bırakılmışlardı. Rusya ve Sicilyateyn konsolosları yanında bulunması gereken bazı tercüman ve hizmetkarlar da Siroz'da oldukları tespit edilerek

90 Ali Fuat Örenç, "Yedi Ada Cumhuriyeti", *DİA*, XLIII, s. 384.

91 BOA, C.HR, 30/1472. Diğer bir Sicilyateyn tercümanının ölümü üzerine, yerine tayin edilen Memomanuyel veled-i Karacaoğlu'nun tayini ve tercümanın tâbi olduğu şartlar hakkında bkz. BOA, MFB, 494. Memomanuyel'in tecdit beratı için bkz. Ek 2, BOA, MFB, 493.

92 IAM, sicil nr. 184, s. 146-147.

93 IAM, sicil nr. 172, s. 22, 23; 184, s. 147.

Selanik'e getirilmiş, belgelerine el konulmuştu. Bu sayede görevi başında bulunmayan 10 kişi tekrar raiyyetliğe dönmek zorunda bırakılmıştı⁹⁴.

Himaye altına girerek müstemen hukukuna sahip olduğunu iddia eden tercüman ve hizmetkarlardan görevi başında olanlara bir takım tenbihatta bulunulmuş, aslında elde ettikleri ikili hukuk ortamından birini tercih etmek zorunda bırakılmışlardı. Bu konuda bilgi ve onaylarına müracaat edilen İstanbul'daki yabancı elçiler marifetiyle Selanik'teki konsoloslar da sürece dahil edilmişti. Örneğin Rusya'dan patente alan ancak "*an-asl Devlet-i 'Aliyye reâyâsi*" olduğu bilinenlerden 4 kişiye mal ve mülklerini satıp üç gün içinde Rusya'ya gitmeleri tebliğ edilmiş, aksi takdirde raiyyete tâbi olup cizye mükellefi olacakları bildirilmişti⁹⁵. Tahkikat sırasında yaşanan bu ve benzeri hadiseler tercümanlar ile hizmetkarların da gözünü korkutmuştu. Özellikle ticaretle, sarraflık veya esnaflıkla meşgul oldukları bilinenler gönüllü olarak raiyyetliği kabul etmeye başlamıştı. Selanik'in önde gelen tüccarlarından İsak Karasu İspanya konsolosunun tercümanlığından kendi rızasıyla vazgeçmiş, muafiyet emri temin ederek hizmetkarı yaptığı kardeşleri Davi ve Aşer Karasu da onunla birlikte raiyyetliğe dönmüştü⁹⁶ (Bkz. Ek 3). Karasu ailesi bu sayede şehirdeki mülklerini koruyarak ticarî faaliyetlerine Osmanlı tebaası olarak devam etmişti. Selanik'in ünlü Rum ailesi Kaftancıoğullarından Nano ise Prusya konsolosunun tercümanı olmayı sürdürebilmek uğruna şehirdeki mağazalarının tamamını satmış ve hizmetkarı ile birlikte himayede kalmayı tercih etmişti. Rusya konsolosu yanında tercüman olan Yakomi veled-i Payko⁹⁷ ilk etapta tercüman kıyafetinde kalmayı tercih etmiş, ancak kayıtlara düşülen nota göre kısa süre sonra "*raiyyeti kabul edüb tüccar berâtı ahz eylemişdi*". Beratlı tüccarlıktan Avrupa tüccarlığına geçiş yaptığı anlamına gelen bu kayıt elimizdeki tek örnektir⁹⁸.

Tahkikat sonucunda ellerinde bulunan berat, muafiyet emri veya yol emirlerini İstanbul'a iade edilmek üzere mahkemeye teslim edenlerin sayısı toplamda 22'ye ulaşmış, Selanik'teki beratlı-fermanlı meselesinin %30'u kendiliğinden çözülmüştü. Bu süreçte raiyyetliğe dönenlerin bir kısmı gönüllü olmayı seçerek "*ticaret ve raiyyeti kabul*" şeklinde kayda geçse de içlerinden bazıları ellerindeki berat ve fermanları teslim etmeye yanaşmadığından görevliler tarafından uyarılıp raiyyet statüsü kendilerine kabul ettirilmişti. Nemçe konsolosunun eski tercümanı olduğu halde yapılan tahkikat sırasında elinde bir yol emri suretini sakladığı anlaşılan Antonyo isimli şahıs, belgesini teslim etmeye yanaşmayınca, belgesi elinden zorla alınmış ve gerekli tenbihat yapıldıktan sonra raiyyetliği kabul etmişti⁹⁹ (Bkz. Ek 3). Kayıtlara "*tenbih*" şeklinde geçen bu usulün esasında neleri içerdiğini bilmemek

94 IAM, sicil nr. 184, s. 146-147.

95 Ülkeyi terk etmek zorunda kalanların biri gönüllü olarak raiyyetliği kabul etmişti. IAM, sicil nr. 184, s. 145.

96 IAM, sicil nr. 184, s. 143.

97 Sicil kaydında Yakomi veled-i Panko olarak yazılmıştır. Ancak tarihi bilgiler ve farklı arşiv kayıtlarına göre bu ismin Payko olması gerekir.

98 IAM, sicil nr. 184, s. 146.

99 IAM, sicil nr. 184, s. 143.

de usulsüzlüğü tespit edilenlerin ellerindeki belgelere zorla el konulduğu açıktır. Çünkü devlet, raiyyetliğe dönen veya döndürülenlerin ellerinde bulunan tüm muafiyet belgelerinin toplatılmasına özen göstermiş, bunların İstanbul'a ulaştırılmasını istemişti¹⁰⁰. Böylelikle söz konusu resmî muafiyet belgelerinin elden ele dolaşması ve farklı suistimallerin yaratılması da önlenmeye çalışılmıştı.

III. Selim'in beratlı ve fermanlı konusunda 1806 yılında attığı adım Selanik şehri özelinde büyük oranda başarılı olmuştu. Elimizdeki veriler bu tarihte Selanik'te bulunan beratlı-fermanlı meselesinin gerek sulh yoluyla gerekse kaçmak zorunda kaldıklarından %75 oranında çözüldüğünü göstermiş, şehirdeki beratlı ve fermanlı sayısı 18'e kadar düşmüştü. Bu çerçevede Cezayir-i Seb'a, Danimarka, Dubrovnik, Flemenk, İspanya, Nemçe ve Rusya'nın Selanik konsolosları maiyetinde ne beratlı tercüman ne de tercüman hizmetkârı kalmıştı. Sicilyateyn ve İsveç konsolosları yanında 2'şer tercüman ve her birinin yanında 2 hizmetkâr bulunurken, İngiltere konsololuğunda 1 tercüman 2 hizmetkâr, Prusya konsololuğunda 1'er tercüman ve hizmetkâr¹⁰¹, Fransa konsololuğunda ise tercümanı ortada olmayan ve konsoloshane himayesine alınan 1 hizmetkâr kalmıştı¹⁰² (Bkz. Tablo 2). Tabii ki bunlar devlet tarafından verilmiş izin ve berata sahip kimselere ait rakamlardı. Sayıları az olsa da tahkikat sırasında Frenk kıyafetinde bulunup bir konsolos yanında tercümanlık yaptığını iddia eden, fakat buna dair berat veya ferman ibraz edemeyenler de vardı. Filipo ve Nikolaki isimli 2 Rum Nemçe konsolosu Choch'un tercümanı olarak gösterilse de beratları yoktu. Benzer şekilde Flemenk konsolosu yanında Ligor isimli 1 tercüman beratsız olarak görev yapmakta, aslen Ankaralı bir Rum olan Vasilaki de beratsız bir şekilde İsveç konsolosu tercümanlığını yürütmekteydi. Vasilaki'nin durumu şehirdeki herkesin malumuydu, nitekim hizmetinde olduğu İsveç konsolosu Edward Abbott aynı zamanda eniştesi idi. Abbott, Ankara'dan Selanik'e geçerken karısının kardeşi Vasilaki'yi de beraberinde getirmiş, onu raiyyet hukukundan kurtarmak için tercümanı olarak göstermişti¹⁰³. Şehrin önde gelen Frenk iş adamlarından olan Abbott ve onun gibi Selanik'te yabancı devletlerin konsololuğunu yapan diğer Frenkler sözleri ve güçleri yettiği kadar himayelerindeki Rum ve Yahudileri padişahın emir ve kurallarından korumaktaydı.

Devletin, 1806 yılında resmî belgeye sahip olan beratlı ve fermanlılar hakkındaki ciddi tutumu sonrasında, söz konusu konsoloslar "*bilâ-berât, bilâ-fermân*" tercüman çalıştırmaya ve himaye konusundaki usulsüzlüklerini bu suretle sürdürmeye gayret etmişti. Ancak bu

100 Örneğin, Flemenk hizmetkârı olan Yani veled-i Andrey'a'nın muafiyet emri kardeşi tarafından teslim edilmiş, kendisinin Siroz'da bulunması sebebiyle yol emrinin daha sonra belde cizyedarı tarafından alınıp İstanbul'a gönderileceği belirtilmişti.

101 IAM, sicil nr. 184, s. 146.

102 Fransa tercümanı olan Toma veled-i Hacı Parasya'nın Kosta isimli hizmetkârı kendisiyle birlikte şehri terk etmiş, diğer hizmetkârı İlyas veled-i Matlon isimli Yahudi konsolos yanına sığınmıştı. IAM, sicil nr. 184, s. 147.

103 Çakılcı, *a.g.t.*, s. 159-160.

durum, eskiden olduğu gibi himaye arayan tüccar reayadan ziyade, konsolosların korumak istedikleri şahısların himaye edilmesiyle sınırlı kalmıştı. Tahkikattan beş yıl sonraya, 1811'e ait bir listeye göre Selanik'te konsolos yanında beratsız olarak tercümanlık yapan 9 kişi bulunmaktaydı. Selanik yöneticileri bu 9 kişi içinde sadece 2 kişinin aslen Frenk olduğunu kaydetmişti. Fransa konsoloslu Kalaranbo'nun yanında 2 Frenk tercüman haricinde 2 tercüman daha, İngiltere Konsoloslu Charnaud'un yanında 1, İsveç Konsoloslu Abbott yanında 1, Prusya ve Napolitan Konsoloslu Graçyani yanında 1 ve Nemçe Konsoloslu Chassaud Coch'un yanında 2 tercüman vardı. Beratsız olan bu tercümanların esasında raiyyetliği kabul ettikleri, ancak tercümanlık beratı talep etmekte oldukları belirtilmiş, bazılarının tercümanlığa kudreti olup olmadığı dahi özellikle not edilmişti¹⁰⁴. Anlaşılan o ki III. Selim'in başlatmış olduğu sıkı takip II. Mahmud iktidarında da devam etmişti.

1806 yılına ait tahkikat sonuçlarının ortaya koyduğu en önemli hususlardan bir diğeri, himayesine girdiği konsolosluk başka bir şehirde olmasına rağmen Selanik'te ikamet ettiği tespit edilen beratlı ve fermanlılardı. Selanik konsolosları yanında bulunan tercüman ve hizmetkarların sayısının neredeyse yarısı kadar, toplamda 35 kişi bu çerçevede Selanik'te yaşamaktaydı. 9'u tercüman 26'sı ise hizmetkar olan bu kişiler, Selanik dışındaki birçok farklı yerdeki konsolostan berat, muafiyet veya yol emri temin etmişti. Bu yerler arasında İstanbul, Halep, Lazkiye, Kıbrıs Adası ve İskenderiye başı çekerken, Eğriboz, Narda, Kandiye, Rodos ve Sakız Adası gibi Selanik ile irtibatı bulunan yakın merkezler de himaye talep etmek için başvuru konsolosluk merkezlerindendi. Nitekim bu farklı merkezlerden belge temin ederek Selanik'te oturanların çoğu esasında Selanikliydi ve burada taşınmaz mülkleriyle iş bağlantıları mevcuttu. III. Selim'in, her bir konsolosun eski beratlısının yeri boşalmadığı sürece yeni bir tercüman tayin edilmesine izin verilmemesi hususundaki politikası, Selanik'te himaye arayışındaki reayanın yakın veya uzak merkezlere giderek oradaki konsosolardan berat satın almasını beraberinde getirmişti. Öyle ki ilerleyen yıllarda Selanik'teki müstemelik iddialarının artmasında da aynı yöntem kullanılacak, yeni kurulacak Yunanistan'a veya Karadeniz'deki Rus iskelelerine gidip oradan patente alanlar veya müstemem kıyafeti giymeye başlayanlar kısa süre sonra Selanik'e dönüp yabancı tâbiyetinde olduklarını iddia edecekler¹⁰⁵.

Selaniklilerin şehirdeki konsoloslar haricinde belge temin ettikleri diğer konsolosluklar İsveç, Danimarka, Dubrovnik, Hollanda, Cezayir-i Seb'a ve Prusya'ya aitti. Selanik'teki konsoloslu Edward Abbott marifetiyle birçok beratlı ve hizmetkarı bulunan İsveç, farklı şehirlerdeki konsoloslarının himayeye aldığı Selanikliler itibarıyla de birinci sırada yer almaktaydı. Nitekim İsveç'in İzmir, Kandiye, Rodos, Narda, Eğriboz ve Lazkiye'deki konsoloslarından

104 IAM, sicil nr. 192, s. 141-142. Söz konusu sicil kaydı daha önce yayımlanmıştır. Bkz. Çakılcı, *a.g.t.*, s. 220-222.

105 Çakılcı, *a.g.t.*, s. 228.

belge temin eden Yahudi ve Rumların sayısı 8'di. Bunlar arasında Selanik'te sarraflık yapan 5 Yahudi ve tüccar olduğu bilinen 3 Rum mevcuttu. İsveç'in ardından, Yedi Ada'nın Sakız, Danimarka'nın İstanbul, Hollanda'nın İstanbul ve Halep ile Prusya'nın Halep ve İskenderiye konsolosluklarından berat veya muafiyet emri alanlar gelmekteydi¹⁰⁶ (Bkz. Ek 3).

Tercüman veya hizmetkarlar başka bir şehirde elde ettikleri berat veya muafiyet emri üzerine işlerini gerekçe göstererek Selanik'e gelmek için yol emri talep edebilmekteydi. Sultan I. Abdülhamid döneminde alınan karar gereği beratlı veya fermanlılara bu çerçevede yol emri verilebiliyor, ancak işlerini hızlıca tamamlayıp konsolosları veya hizmetkarları yanına dönmeleri zorunlu tutuluyordu¹⁰⁷. 1806'da Selanik'te yapılan tahkikatta bu durumda olan 35 kişinin berat, muafiyet ve yol emirlerine aykırı hareket ettikleri tespit edilmişti. Bu nedenle ellerindeki belgelere el konularak tercümanlık ve hizmetkarlık görevleri iptal edilmiş, cizyeye tâbi Osmanlı reayası olarak Selanik'te ikamet etmelerine izin verilmişti. Gerekli hallerde bu kişiler için İstanbul'dan hassaten fermanlar gönderilmiş, taşra idarecilerinin suistimallere kesinlikle izin vermemesi emredilmişti. Örneğin İngiltere'nin Kıbrıs'taki konsolosu yanında tercüman olan Kirkor veled-i Serkis'in hizmetkarlarından Gota veled-i Varatalihori'nin Selanik'e yerleşerek esnafılık yaptığı tespit edilmişti. III. Selim Selanik mutasarrıfına gönderdiği emirle Gota'nın elindeki belgelerin iptal edilmesi ve kendisine reaya muamelesi yapılmasını istemişti. Söz konusu emirde bu uygulamaya muhalefet edilmesine, özellikle de herhangi bir kimse tarafından Gota'nın himayesine asla izin verilmemesi belirtilmiş¹⁰⁸, tahkikat sonuçlarının sıralandığı listede Gota veled-i Varatalihori'de raiyyetliğe dönenler arasında yerini almıştı (Bkz. Ek 3).

İstanbul ile Kudüs, Halep, İskenderiye, Kıbrıs, Siroz, İzmir ve Yenişehir arasındaki karşılıklı bilgi paylaşımı, elçi ve konsolosların katkısı ve özellikle merkezi otoritenin kesin emirleriyle Ağustos 1806'da Selanik'te bulunan 22 beratlı ve fermanlının statüsü iptal edilmiş, kuralları suistimal ettiği tespit edilen 29 kişinin belgelerine el konulmuştu. Bu çerçevede sadece Selanik'te statüsü iptal edilen beratlı ve fermanlıların sayısı 51'e ulaşmıştı. Buna ek olarak görev yerinde olmadığı tespit edildiğinden, durumları şehir siciline işlenerek İstanbul'a bildirilen 35 kişinin de farklı şehirlerdeki tahkikatlarda statülerinin iptal edildiği düşünülürse, sadece Selanik ile ilişkili beratlı ve fermanlı sayılarında 100'e yakın azalma yaşanmıştı. Bunda temel etken devletin kesin tavrı ve ciddiyetle yürüttüğü tahkikattı. Farklı şehirlerde yürütülen tahkikat sonuçlarının bir araya getirilmesi, III. Selim'in beratlı ve fermanlı konusundaki mücadelesinin, ülke genelinde de ciddi bir başarı olarak okunmasını sağlayacaktır.

106 IAM, sicil nr. 184, s. 142-143.

107 IAM, sicil nr. 172, s. 25.

108 IAM, sicil nr. 184, s. 148-149.

Selanik'te Avrupa Tüccarları

1802 yılında ihdas edilen Avrupa tüccarlığı müessesesinin yaygınlaşması, İstanbul dışındaki diğer merkezlerde olduğu gibi Selanik'te de hemen gerçekleşmemişti. Nitekim devlet, berat vererek belirli ayrıcalıklarla Avrupa tüccarı sınıfına dahil ettiği isimleri genellikle İstanbul'dan seçmişti. Bilinen en erken tarihli ve ayrıntılı Avrupa tüccarı listesi 1815 yılına ait bir cizye kayıdır. Bu belgeye göre Avrupa tüccarı beratı verilen kişilerin büyük çoğunluğu İstanbul'da ikamet etmekteydi. Ancak bunların önemli bir kısmı İstanbul'daki çeşitli hanlarda sakin olarak gösterilmiş ve aslen nereli oldukları da belirtilerek taşradan geldiklerine işaret edilmişti. Toplamda 151 tüccarın maiyetlerindeki hizmetkarlarla birlikte 412 kişiye ulaştığı bu listede, Selanik'te ikamet ettiği belirtilen tek bir tüccar bulunmaktaydı¹⁰⁹. Hristodolo ve Kostanti isminde iki de hizmetkarı bulunan bu kişi Yakomi veled-i Payko'ydu¹¹⁰. Tüccar Yakomi, Rusya konsolosu tercümaniyken 1806 tahkikatından kısa bir süre sonra raiyyete dönmüş ve devletten tacir beratı almıştı¹¹¹. Bu anlamda tercümanlıktan, yani beratlı tüccar statüsünden vazgeçerek Avrupa tüccarlığına doğrudan geçiş yapan ender bir örnekti. Payko ismi esasında bir aile ismi olarak, yukarıda da belirtildiği üzere, 18. yüzyıl başından itibaren yabancı himayesinde bulunan Selanikli tüccar Paico ailesiyle ilişkili olmalıdır. İzlerine en son 1806 tahkikatına ait listelerde rastlanan Payko ailesine mensup olan Yorgi veled-i Androniko Payko İngiltere konsolosu yanında kalan son beratlı tercüman olarak dikkat çekmekteydi. Payko ailesinin gerek Selanik'teki sosyo-ekonomik güçleri gerekse merkezi otorite ile yakın temasları, muhtemelen şehirde ilk Avrupa tüccarı beratı alan tacirler arasında yer almalarını sağlamıştı. Bu anlamda en azından ailenin bir kısmı konsolos himayesindense reaya statüsünü tercih etmişti. Avrupa tüccarı olan Yakomi veled-i Payko iki hizmetkarından biri olan, Kostanti Anaştas Kasturi'ye İzmir'de oturma izni almış¹¹², bu çerçevede ticarî ilişkilerini Selanik-İzmir-Avrupa iskeleleri üçgeninde devam ettirmişti.

1815 yılına ait listede Selanikli olduğu belirtilse de İstanbul'daki hanlarda ikamet eden 2 tüccar daha vardı. Avrupa tüccarı beratına sahip Yorgi veled-i Hristodolu Yeni Han'da sakindi ve 2 hizmetkarı (Yani ve Cani) bulunmaktaydı¹¹³. Selanikli diğer tüccar olan Apostol veled-i Yorgi ise Nasuh Ağa Hanı'nda sakindi ve Mihail İmorkopolo ile Kostantin isminde 2 hizmetkara sahipti¹¹⁴. İstanbul'da oturan bu tüccarların daimî ikametgahı şüphesiz Selanik'ti, ancak hizmetkarlarının İstanbul mu Selanik mi, yoksa alınan izinler doğrultusunda iş yaptıkları başka bir iskelede mi oturduğunu tespit etmek zordur. Selanik'teki Avrupa tüccarı sınıfına ait elimizdeki bu ilk bilgilere göre, şehirde hemen karşılık bulmadığı açık olan bu müesseseye Yahudilere nazaran Rum tüccar tarafından ilgi gösterilmişti.

109 Bağış, *a.g.e.*, s. 103, 158-171; BOA, KK.d, nr. 3838.

110 BOA, KK.d, nr. 3838, s. 4.

111 IAM, sicil nr. 184, s. 146.

112 BOA, C.İKT, 11/518.

113 BOA, KK.d, nr. 3838, s. 3.

114 BOA, KK.d, nr. 3838, s. 3.

Selanik'teki Rum tacirlerin Avrupa tüccarlığına olan ilgisi 1815'ten sonra giderek artmıştı. Ancak 1821 yılında patlak veren ve Selanik havalisini tesir altına alan Rum İsyanı nedeniyle, Rum reaya ile devlet ilişkilerinin gerilmesi; akabinde Yunanistan'ın bağımsızlığının ilanıya Rumların tâbiyet değiştirmeye heves etmeleri şehirdeki Avrupa tüccarlığı müessesesini de olumsuz etkilemişti. Örneğin Avrupa tüccarı beratına sahip Selanikli bir tacir olan Plato, isyana müdahil olduğu gerekçesiyle idama mahkum edilmiş, tüm malına ve mülküne devlet tarafından el konulmuştu¹¹⁵. 1821 yılında reayadan daha birçok kişinin karşı karşıya kaldığı bu son, şehirdeki tüccara daha 10-20 yıl önce konsoloslar himayesinde geniş serbestiyet tahtında yürüttükleri ayrıcalıklı hayatı hatırlatmış olmalıydı. Nitekim doğal süreç içerisinde yıldan yıla artması beklenen Avrupa tüccarı sayıları Selanik Rumları için farklı bir seyir izlemiştir.

1830 yılında yapılan nüfus sayımı kayıtlarında önemli görev veya unvanı olanlarla birlikte devlet tarafından berat verilen Avrupa tüccarları da vurgulanmıştı¹¹⁶. Selanik'in ilk nüfus defterlerine yakından bakıldığında, Rum İsyanı ve Yunanistan meselesiyle ilişkili olarak Rumlar arasında sadece 2 kişinin (Aya Tanaş mahallesinde sakin Nikola veled-i Eşterbo ve Sika veled-i İskarton) beratlı Avrupa tüccarı olarak kaydedildiği görülmektedir¹¹⁷. Kayıtlara yansımayan başka isimler olabileceği ihtimali bulursa da Yahudilere ait nüfus defterlerinde toplam 10 kişi beratlı Avrupa tüccarı olarak işaretlenmişti. Rumlardan boşalan alanın Yahudi tacirlerce doldurulduğu gerçeği bir yana, ülke genelinde karşılık bulmaya başlayan Avrupa tüccarlığı müessesesi Selanik'te de yaygınlaşmaktaydı.

Selanik Yahudi cemaati nüfus defterlerine göre şehirdeki 10 Avrupa tüccarı beş farklı Yahudi mahallesinde sakindi. Buna göre Rogos mahallesinde Bazergan Yasef veled-i İsak ve Salamon veled-i Yasef, Meydan'da Behor veled-i Yasef ile Yasef veled-i Yako, Pulya'da İsak veled-i Behor ve Behor veled-i Yako, Salhane (Külhan) mahallesinde Haim veled-i Avram ve Behor veled-i Yasef, son olarak Baruh mahallesinde sakin İsak veled-i Santo ve Behor veled-i Yako beratlı Avrupa tüccarı sınıfındandı¹¹⁸. İsmi verilen Yahudi tacirler arasında berat tarihine ulaşabildiğimiz tek isim Baruh mahallesinde ikamet eden İsak veled-i Santo Odini'ydi. Mayıs 1816 gibi Selanik için erken bir tarihte Avrupa tüccarlığı beratı alan tacir İsak, şimdiki tespitlere göre Selanik'in ilk Yahudi Avrupa tüccarı olmalıdır¹¹⁹. Sultan Abdülmecid döneminde verilen tecdit beratı kayıtlarına göre yine erken bir tarih olan 1825'te

115 İdam edilen Avrupa tüccarı Plato'nun satılan eşyalarından 61.046 kuruş elde edilirken, çoğunluğu Siroz'da ikamet eden kimselerin zimmetinde olan toplam alacağı 59.072 kuruştur. BOA, C.ML, 77/3530; 103/4564.

116 Bunun sebebi nüfus defterlerinde her bir ferdin cizye mükellefiyetinin de yazılmasıdır. Avrupa tüccarı beratına sahip olanlar bu anlamda özellikle işaretlenmiş ve cizyelerinin İstanbul'da toplandığı belirtilmiştir. Örnek bir kayıt için bkz. "Beratlı Avrupa tüccarından olmağla cizyesi Dersaadet'te verilir", BOA, D.CRD.d, nr. 39924, s. 3.

117 BOA, NFS.d, nr. 4960, s. 23, 28.

118 BOA, D.CRD.d, nr. 39924, s. 3, 8, 10, 21, 23, 29, 31, 42.

119 Tacirin muhtemelen aynı tarihlerde emr-i şerif temin ettiği İsak Behar veled-i Musa ile Yosef veled-i İsak Aldevi isimli iki de hizmetkârı vardı. BOA, MAD.d, nr. 21197, s. 86.

Avrupa tüccarı beratı alan Yahudi Yako veled-i Benveniste uzun yıllar bu unvanını sürdürse de nüfus kayıtlarında ismine rastlanmamaktaydı¹²⁰. Bu durum nüfus kayıtlarından elde edilen verilerin eksik olabileceğine delalet eder.

1834-1835 yılları II. Mahmud'un pek çok Avrupa tüccarı beratı dağıttığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki 1835/36 yılına ait bir cizye muhasebesi kaydında 1815'e göre yirmi yıllık sürede üç kattan fazla artış gösteren Avrupa tüccarı ve hizmetkarları sayısı Selanik'te 9 tüccar ve 29 hizmetkara ulaşmıştı. Bu sayı Osmanlı Devleti'ndeki toplam Avrupa tüccarı sayısının sadece %2'si anlamına gelmekteydi¹²¹. Avrupa tüccarı berat kayıt defterlerine göre 1834-1835 tarihleri aralığında Selanik'te ikamet edip Avrupa tüccarı beratı alanlar arasında Yasef Kobel veled-i David, Avram Levi Karasu veled-i İsak, İsak Mordahay Yanako, Hacı Yorgaki veled-i Hacı Artinoğlu isimli tacirler bulunmaktaydı¹²². Beratlı Yahudilerin sayısı gün geçtikçe arttığı gibi tüccarların yanlarına aldıkları hizmetkarlar sebebiyle Avrupa tüccarlarının iş ağırları da Selanik'ten daha küçük merkezlere yayılmaya başlamıştı¹²³. Örneğin 1834-1835 aralığında berat alanlardan Yasef Kobel'in yanındaki hizmetkarların biri Sofyalı diğeri ise Rusçukluydu¹²⁴. İsak Mordahay'ın yanındaki 2 hizmetkar Sofyalı olup¹²⁵, 1837'de berat alan Dimitri veled-i Doka'nın hizmetkarı Kostandi Sirozluuydu¹²⁶. Her berat sahibi Avrupa tüccarının iki hizmetkar bulundurma hakkı göz önüne alınırsa Selanik'te 1835/1836 yılına ait 29 hizmetkarın sayıca fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu anlamda şehirdeki hizmetkarların, ülkenin pek çok yerinde faaliyet izni alan Avrupa tüccarının Selanik'te oturma izni aldıkları yardımcıları olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1835/1836 yılında toplamda 38 kişi olarak hesaplanan Selanik'teki bu imtiyazlı sınıf mensuplarının bir kısmının şehrin yabancı ve geçici sakini olduğu açıktır.

Tanzimat'tan önce Selanikli Avrupa tüccarları hakkında kesin bilgiyi, daha önce beratlı tercümanlar meselesinde olduğu gibi şehrin şeriyeye sicillerinde bulmak mümkündür. Öyle ki II. Mahmud yayınladığı emirlerinde şehirlerde bulunan berat sahibi Avrupa tüccarlarının ve onların hizmetinde bulunan fermanlıların zaman zaman mahkemeye çağrılarak kontrol edilmeleri uygulamasını esas kılmıştı. Bu çerçevede belirlenen tarihlerde şehirdeki Avrupa tüccarı sınıfı mensupları ellerindeki berat ve fermanlarla birlikte mahkemede ispat-ı vücut etmek zorundaydı. İnceleme sırasında şehir dışında olanların tespit edilmesi ölenlerin ise

120 Yako veled-i Benveniste'nin Evahir-i Zilhicce 1240 tarihli beratı 1839 yılı sonunda Sultan Abdülmecid'in cülusu nedeniyle yenilenmişti. BOA, MAD.d, 21197, s. 36.

121 Bağış aynı kaynakta yer alan tüccar ve hizmetkarların toplamını 1.344 olarak vermiştir. Bağış, *a.g.e.*, s. 103.

122 BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 916, s. 7, 8, 10; BOA, MAD.d, nr. 21197, s. 82, 141, 144.

123 II. Mahmud döneminde verilen ve Sultan Abdülmecid tarafından yenilenen beratlar arasında Siroz'da ikamet eden Avrupa tüccarlarının sayıca fazlalığı dikkat çekicidir. İlgili defterde toplam 14 Avrupa tüccarının Siroz'da bulunduğu tespit edilmiştir. BOA, MAD.d, nr. 21197, s. 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 124, 125.

124 BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 916, s. 7.

125 BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 916, s. 10.

126 BOA, MAD.d, nr. 21197, s. 104; BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 916, s. 57.

berat ve fermanlarının toplanarak İstanbul'a gönderilmesi usuldendi. 1839 yazında Selanik mahkemesinde gerçekleştirilen yoklama bu usule uygun olarak icra edilmiş ve şehir siciline kaydedilmişti¹²⁷.

Tablo 3'te görüldüğü üzere 1839 yılında Selanik'te Avrupa tüccarı beratına sahip 9 Yahudi, 5 Rum tüccar bulunmaktaydı. Söz konusu isimler, alışverişle meşgul tüccar kimseler olduklarına bilhassa vurgu yapılmak için “*Bezirgân*” sıfatıyla kayıtlara geçirilmişti. Benzer şekilde berat alan Selanik tüccarlarından 1'i Karaferiye'ye diğeri Kudüs'e yerleşmiş, 2'si ise hayatını kaybetmişti. Avrupa tüccarının yanında hizmetkar olan ve elinde ferman bulunanların sayısı ise sadece 4'tü, İstanbul tüccarından Salamon isimli Yahudi'nin hizmetkarı olup Selanik'te oturan Danyel Yahudi, adı geçen tüccarın ölümü nedeniyle statüsünü kaybetmiş, yoklama neticesinde elindeki resmî evraka el konulmuştu.

Statüsü	İsim	Son Durumu
Beratlı Avrupa Tüccarları (Toplam 18 Kişi)	İsak Arditi	Selanik'te Mevcut.
	Behor Fransız	Selanik'te Mevcut.
	Yako Neniş	Selanik'te Mevcut.
	Avram Karasu	Selanik'te Mevcut.
	Uzun Davi	Selanik'te Mevcut.
	Avram Namyas	Selanik'te Mevcut.
	İsak Batalno	Selanik'te Mevcut.
	Yosef Kahsen	Selanik'te Mevcut.
	Salamon Amar	Selanik'te Mevcut.
	Kostandi Konomo	Selanik'te Mevcut.
	Hacı Yorgi Basmacı	Selanik'te Mevcut.
	Dimitri Palaci	Selanik'te Mevcut.
	Dimitri Doko	Selanik'te Mevcut.
	Yano Dimitri	Selanik'te Mevcut.
	Hananya Mordohay	Karaferiye'de Sakin.
Salamo İlhasi	Kudüs'e gitmiş ve yerleşmiştir.	
Hacı Toşo	8-10 sene önce ölmüştür. Beratı bulunmamaktadır.	
Panayot Konomo	1 sene önce İzmir'de ölmüştür. Beratı yanında olduğundan zayı olmuştur.	
Fermanlı Hizmetkarlar (Toplam 5 Kişi)	Doka Nikola	Selanik'te Mevcut.
	Hacı Polizo	Selanik'te Mevcut.
	Yuda Behor Salamo	Selanik'te Mevcut.
	Simol İlhas	Selanik'te Mevcut.
	Danyel Karaş	İstanbul'da oturan beratlı Salamon bazarganın fermanlı hizmetkarıdır. Salamon öldüğünden beratı battalda saklanmak üzere gönderilmiştir.

127 IAM, sicil nr. 236, s. 13.

128 IAM, sicil nr. 236, s. 13.

1835/1836'da 9 kişi olan Selanik beratlı tüccarı sayısı, kısa sürede 14'e yükselmişti. Daha önce bahsedildiği üzere, bu dönemde Rumlardan ziyade şehrin Yahudi tüccarı berat almayı tercih etmişti. Tablo 3'teki isimler arasında bulunan Avram Karasu Ekim 1834'te berat almıştı¹²⁹. Babası İsak Karasu şehrin önemli iş adamlarından olup daha önce İspanya konsolosunun tercümanlığını yapmış, 1806 tahkikatında gönüllü olarak raiyyete dönmüştü¹³⁰. Selanik'in eski beratlı tüccarları raiyyete döndükten sonra onların soyundan gelen yeni nesil Avrupa tüccarlığı müessesesine ilgi duymuştu.

Karasu ailesi, 19. yüzyıl Selanik'inde önemli bir yere sahipti¹³¹. Karasular gibi şehrin sermaye sahibi önemli aileleri arasında bulunan Yahudi Amar ailesinin reisi Salamon Amar da yüzyılın ilk yarısında Avrupa tüccarı beratı almıştı (Bkz. Tablo 3). Salamon Amar'ın oğulları 19. yüzyılın sonunda şehrin önemli bankerleri arasında sayılmış, ailenin ünü giderek artmıştır¹³².

1839 yılında Selanik'teki berat sahipleri arasında bulunan tüccarlar Selanik iskelesindeki ticarî trafikte aktif olarak yer almaktaydı. Aynı yıla ait Selanik emtia gümrüğü kayıtlarına göre Trieste ve Şire Adası üzerinden gemilerle, Belgrad üzerinden ise karayoluyla Selanik'e Avrupa malları getirenler arasında şehrin berat ve ferman sahibi Avrupa tüccarları önemli bir yer işgal etmekteydi. Gümrük işlemlerinde Salamon Amar, Simol İlhas, Dimitri Doka, Hacı Yorgi, İsak Arditi, Yako Nenis, Dimitri Palaci, Kostandi Konomo, Avram Karasu, Doka Nikola ve Uzun Davi'nin ismi ön plana çıkmaktaydı. Tüccarlar Avrupa'dan başta çeşitli kumaşlar ve tekstil hammaddesi olmak üzere hırdavat, ev eşyası ve bazı gıda ürünleri ithal etmekteydi¹³³. Tüccar Uzun Davi farklı olarak Mısır'dan pirinç ve sabun gibi farklı malların ithaliyle meşguldü¹³⁴. Uzun Davi, Petriç'ten Selanik'e tütün getirmekle de ilgileniyordu¹³⁵. Onun gibi tütün işiyle meşgul olan diğer bir Avrupa tüccarı, Karadağ ve Gölbaşı'ndan tütün satın alan Behor Fransiz'di¹³⁶. Bununla birlikte yine Uzun Davi ve Avram Karasu gibi isimler taşradan Selanik'e ipek kozası ve ham ipek getirtmekte, bunları Avrupa'ya pazarlamaktaydı¹³⁷. Avram Karasu ve Kostandi Konomo benzer şekilde Avrupa'ya pamuk da satmaktaydı¹³⁸.

Söz konusu liste içerisinde yer alan Behor Fransiz Selanik'te Avrupa tüccarı beratına sahip bir ismin elde edeceği zenginlik ve kazanacağı toplumsal statü anlamında en iyi

129 BOA, MAD.d, nr. 21197, s. 82.

130 IAM, sicil nr. 184, s. 143. Bkz. Ek 3.

131 Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 145.

132 İpek, *a.g.t.*, s. 146.

133 BOA, MLVRD.d, nr. 139, s. 4, 5, 6, 7, 9; nr. 4969, s. 4, 5, 6, 7.

134 BOA, MLVRD.d, nr. 139, s. 5.

135 BOA, ML.d, nr. 320, s. 2-3.

136 BOA, ML.d, nr. 320, s. 10-13.

137 BOA, ML.VRD.d, nr. 139, s. 6, 7.

138 BOA, ML.VRD.d, nr. 4969, s. 8.

örneklerdendi. Behor Fransız, 1861 yılında öldüğünde, Selanik Meclisi'nde Yahudi cemaatinin temsilcisiydi¹³⁹. Bu anlamda devletin de itibar ettiği Selanik'in önemli isimlerindendi. Behor Fransız'ın terekesine yansıyan bilgilere göre, öldüğü zaman menkul varlığı toplamda 1.503.864 kuruştı. Bunun yaklaşık üçte biri nakit varlık olarak kayıtlara geçmişti. Geriye kalan serveti içerisinde pek çok türden kumaşın toplam kıymeti ve özellikle borçlandırdığı kişilerde bulunan alacakları yer almaktaydı. Selanik'in saygın bir iş insanı, aynı zamanda meclis azası olan Behor Fransız, Avrupa tüccarı beratına sahip olmakla birlikte adeta bir tefeci görünümündeydi. Ölümüne kadar dağıtıp henüz toplamadığı alacakları 81 Müslüman, 5 Rum ve 2 Yahudi olmak üzere toplam 88 kişinin zimmetinde bulunmaktaydı¹⁴⁰. Bu kişiler arasında yönetici, asker, esnaf, tüccar ve sıradan insanların bulunması 19. yüzyıl ortasında Selanikli bir Avrupa tüccarının tesis ettiği nüfuz alanının genişliğine örnek teşkil etmekteydi.

Sultan Abdülmecid döneminde Selanik'te bulunan Avrupa tüccarlarının beratları yenilenmişti. Kayıtlara göre cülus ile birlikte beratları yenilenen 7 tüccar Selanik'te ikamete devam ediyordu¹⁴¹. Sultan Abdülmecid döneminde, eskisi kadar olmasa da berat talep edenler olmuş, David Levi ve Alistrali Dimo Avrupa tüccarı sınıfına dahil edilmişti¹⁴². Tanzimat sonrasına tekabül eden bu dönemde, Hayriye tüccarlığı müessesesine mensup Müslüman tüccarların sayısı ise reaya tüccarına göre daha sınırlıydı. 1856/1857 tarihinde Selanik'te 5-10 kişilik Hayriye tüccarının varlığından söz edilmekteydi. Bunlar İngiltere, Fransa hatta Hindistan iskeleleriyle ticaret yapmaktaydı¹⁴³.

Ayrıntılarıyla ele alındığı üzere Selanik'te 18. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan süreçte reaya tüccarının kontrol altına alınması için devlet tarafından önemli girişimler yapılmıştı. 1806 yılı itibarıyla raiyyetliğe dönen beratlı tüccar ailelerinin birçoğu 19. yüzyılda şehrin önde gelen Avrupa tüccarı aileleri olmuştu. Amar, Paico ve Karasu ailesi bunların başında gelmekteydi. Ancak devletin tüm çabalarına rağmen yabancı himayesinde kalmaya devam eden Kaftancıoğlu, Mizrahi ve Modiano gibi aileler de şehrin sosyo-ekonomik hayatında giderek artan bir yer işgal etmişti. Nitekim Osmanlı veya yabancı tâbiyetinde olup olmadıklarına bakılmaksızın isimleri sayılan söz konusu bu aileler, 19. yüzyıl ortasında Selanik'in yüksek sosyetesini temsil etmekte¹⁴⁴, şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümüne etki etmekteydiler.

139 Sicil kaydından Tüccar Behor'un ismi Fransızoğlu Hoca Behor veled-i Davi olarak yer almıştır. IAM, sicil nr. 270, s. 137.

140 Behor Fransız'ın terekesinde gayrimenkullere ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu kadar zengin bir tüccarın gayrimenkullerinin de bulunması ancak mahkemedeki veraset davasına konu edilmemesi muhtemeldir. Bkz. IAM, sicil nr. 270, s. 137.

141 BOA, MAD.d, nr. 21197, s. 36, 82, 86, 104, 141, 144; BOA, A.DVN.DVE.d, nr. 916, s. 7, 8, 10, 57.

142 BOA, MAD.d, nr. 21192, s. 47, 167; BOA, A.DVN, 179/39.

143 Selanik'te askere alınacakları gerekçesiyle İstanbul'a şikayette bulunan Hayriye tüccarları, sayılarının azlığını ifade etmek için "beş on kişiyiz" şeklinde kendilerini ifade etmişti. BOA, MVL, 181/71.

144 Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 332.

Sonuç

Selanik şehri gerek demografik yapısının çeşitliliği ve gerekse buradaki konsoloslukların fazlalığı nedeniyle 18. yüzyıl boyunca beratlı-fermanlı tüccar meselesinin gündemde olduğu bir ticaret merkeziydi. 1797 yılında sahte tercüman ve hizmetkarların tespiti ve yeni şartların ilanı önemliydi. 1802'de ihdas edilen Avrupa tüccarı müessesesiyle gayrimüslim Osmanlı tüccarına alternatif sunularak üzerlerindeki devlet kontrolü artırılmaya çalışılmıştı. Beratlı meselesini çözüme götüren esas adım ise 1806'da gelmişti. Osmanlı Devleti merkezi idaresinin beratlı-fermanlı tüccar sorununu çözmek amacıyla yürüttüğü bu uzun soluklu mücadele, Rumeli'nin iskelesi statüsünde olan Selanik'te ne şekilde yürütülmüş ve nasıl sonuçlanmıştı? Beratlı tüccarlıktan Avrupa tüccarlığına geçiş sürecinde gayrimüslimlerin tutumları ne olmuştu? Bu hususta isim bazlı takipler yapılması yeni ayrıntıları ortaya çıkarabilir mi? Son olarak, devletin bir sorunu çözerken gayrimüslim tüccara farklı statüde benzer hakları tanımasındaki maksadı neydi?

Söz konusu sorularla başlayan bu çalışmada ayrıntıları ile ele alındığı üzere Selanik 18. yüzyıl başlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden "nizâm-ı raiyyet" arayışlarına sahne olmuştu. Sultan III. Selim'in meseleyi çözmeye gayretiyle ortaya koyduğu sıkı takip ve kontrol, amcası Sultan I. Abdülhamid'in aldığı kararlar çerçevesinde icra edilmişti. Bunun sonucunda 1797'den 1806'ya kadar geçen yaklaşık 20 yılda Selanik'teki beratlı-fermanlı sayıları kontrol altında tutulmuş, rakamlar yanıltıcı olsa da aslında artmamıştı. Nitekim devletin kontrolü, gayrimüslim tebaanın ve yabancı ülke konsoloslarının farklı arayışlar içine girmesine neden olmuştu. Selanik özelinde, çalışma boyunca sıralanan örneklerde de görüldüğü üzere, başka şehirlerdeki konsoloslardan berat alarak Selanik'te ikamet etmeye çalışanlar sorunu büyütmüş ve karmaşıklştırmıştı.

III. Selim, devlet itibarının ve sosyo-ekonomik düzenin korunması amacıyla Ağustos 1806'da Selanik'te geniş bir tahkikat yaptırdı. Tahkikat sonuçları Selanik özelinde beratlı tüccar meselesinin kesin olarak çözülmesi anlamı taşımaktaydı. Şehirde bulunan beratlı ve fermanlıların neredeyse tamamı yakın takibe alınmış, tercümanlık müessesesinin suistimalinin önüne geçilmişti. Tahkikatın en önemli sonucu, merkezi otoritenin bu husustaki kararlılığının hem tüccar hem de konsoloslar tarafından idrak edilmesi, beratlılar arasında gönüllü olarak raiyyetliğe dönüşler yaşanmasıydı. Bu nedendenir ki tahkikattan sonra, Avrupa tüccarlığı müessesesine de rağbet artmıştı. Araştırma sonuçları içinde yer aldığı üzere, 1806 yılında devletle sulh yoluna giden, tercümanlık beratını iade edip doğrudan Avrupa tüccarlığı beratı alanlar mevcuttu.

Avrupa tüccarlığı kurumunun devlete tâbi olmayı seçen gayrimüslim tüccara sunduğu fırsatlar, onların 19. yüzyılın ortalarında sosyo-ekonomik hayatta güçlenmelerine imkânlar tanıdı. Çalışmada, üç çeyrek asırlık dönem içinde yapılan aile ve şahıs takipleri Selanik'in

tüccar aileleri hakkında dikkat çekici sonuçları ortaya koymuştur. Selanik'te Paico, Karasu, Amar aileleri gibi önde gelen Osmanlı tebaası aileler, şehrin Frenk ve müstemem aileleriyle birlikte anıldılar. Yüzyılım ortasında Avrupa tüccarı beratına sahip tüccarların Selanik gümrüğünde devam eden iç ve dış ticaretteki rolleri iyice görünür oldu. Avrupa tüccarlığı unvanıyla gücüne güç katan ve Selanik meclisi üyeliğine kadar yükselen Behor Fransız gibi sermaye sahipleri, taşradaki ekonomik tahakkümlerini genişletme fırsatı buldular. Kısacası, devletin beratlı tüccar meselesini ortadan kaldırma kararlılığı karşısında taşradaki gücünü kaybetme tehlikesi yaşayan büyük tüccar aileler, Avrupa tüccarlığı müessesesiyle statülerini koruma fırsatı buldular.

Osmanlı yenileşme tarihinin genel eğilimleri içerisinde, III. Selim ve II. Mahmud dönemine tekabül eden Selanik'teki bu önemli adımların temel gerekçesi neydi? Devlet yabancı statüsünde bilhassa dış ticareti tekeline alanlarla sadece provizyonist bir motivasyonla, gümrük gelirlerini artırmak için mi mücadele etmişti? O halde, devam eden iktisadî kapitülasyonlar ve Balta Limanı gibi antlaşmalar nasıl okunmalıdır? Zaten, dış ticarete yabancıların devreden çıkarılması gibi bir hedef ne kadar mümkündü? Cevabı açık olan bu sorularla birlikte değerlendirildiğinde ifade edilebilir ki, devletin beratlı tüccar meselesiyle mücadelesi sadece gümrük gelirleriyle alakalı değildi; birçok farklı anlama sahipti. Yabancılar nezdinde Osmanlı Devleti itibarının korunması gayreti unutulmamakla birlikte, devlet, askerî, idarî alanda olduğu gibi ekonomik ve sosyal konularda da merkezleşme ve otoriteyi tesis etme amacı gütmüştü. "Nizâm-ı raiyyet" in bozulması devletin kurduğu sosyal düzenin bozulması, beratlı tüccar meselesinin çıkırından çıkması ticarete devlet kontrolünün ortadan kalkması demektir. Bu anlamda Avrupa tüccarlığı müessesesi, gayrimüslim tüccarın faaliyetlerinin izlenmesi, kontrolü ve gerektiğinde müdahale edilebilmesi için önem arz etmekteydi.

Devletin "nizâm-ı raiyyet" i tesis etme arayışları amacına ulaşabilmiş miydi? 18. yüzyıldan 19. yüzyılım ortalarına uzanan nizâmın tesis edilmesi uğraşı kesintisiz devam etti. Ancak özellikle III. Selim'in kararlı duruşuyla verdiği mücadele kısa vadede başarıyla sonuçlandı. II. Mahmud döneminde bu başarının kalıcı hale dönüşmesi mümkün olamadı. Başta Rum İsyanı, Mehmet Ali Paşa meselesi ve Rus savaşının yarattığı yeni konjonktür devletin bu konuda ciddi adımlar atmasını geciktirdi. 19. yüzyılım ikinci yarısında özellikle Rumların müstememlik iddialarının arkası kesilmedi. Yabancı devletlerin baskı ve müdahalelerini artırması ve raiyyet hukukunun kesin çizgilerini aşarak serbestiyet arayışını sürdürmekten vazgeçmeyen gayrimüslim tebaanın marifeti, ülke genelinde olduğu gibi Selanik'te de meselesinin sürüncemede kalmasına neden oldu.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Asafî

Düvel-i Ecnebiyye Defterleri (A.DVNSDVE.d), 60.

Düvel-i Ecnebiyye Kalemi, Defterler (A.DVN.DVE.d), 916.

Bab-ı Defteri, Ceride Odası Defterleri (D.CRD.d), 39924.

Cevdet Tasnifi

Hariciye (C.HR), 30/1472.

İktisat (C.İKT), 11/518.

Maliye (C.ML), 77/3530; 103/4564.

Hatt-ı Hümayun (HAT), 196/9779-B, C, D, E, F, G, H, İ, J, K.

Kamil Kepeci, Defterler (KK.d), 3838.

Maliye Nezareti

Defterleri (ML.d), 320.

Varidat Defterleri (ML.VRD.d), 139; 4969.

Maliyeden Müdevver, Defterler (MAD.d), 21192; 21197.

Meclis-i Vala (MVL), 181/71.

Müzehheb Ferman ve Beratlar (MFB), 493; 494.

Nüfus Defterleri (NFS.d), 4960.

Sadaret, Divan Kalemi Evrakı (A.DVN), 179/39.

Selanik Makedonya Tarih Arşivi (Istorikó Archeío Makedonías, IAM)

Selanik Şeriyye Sicilleri, nr. 172, 184, 192, 236, 270.

Araştırma Eserleri

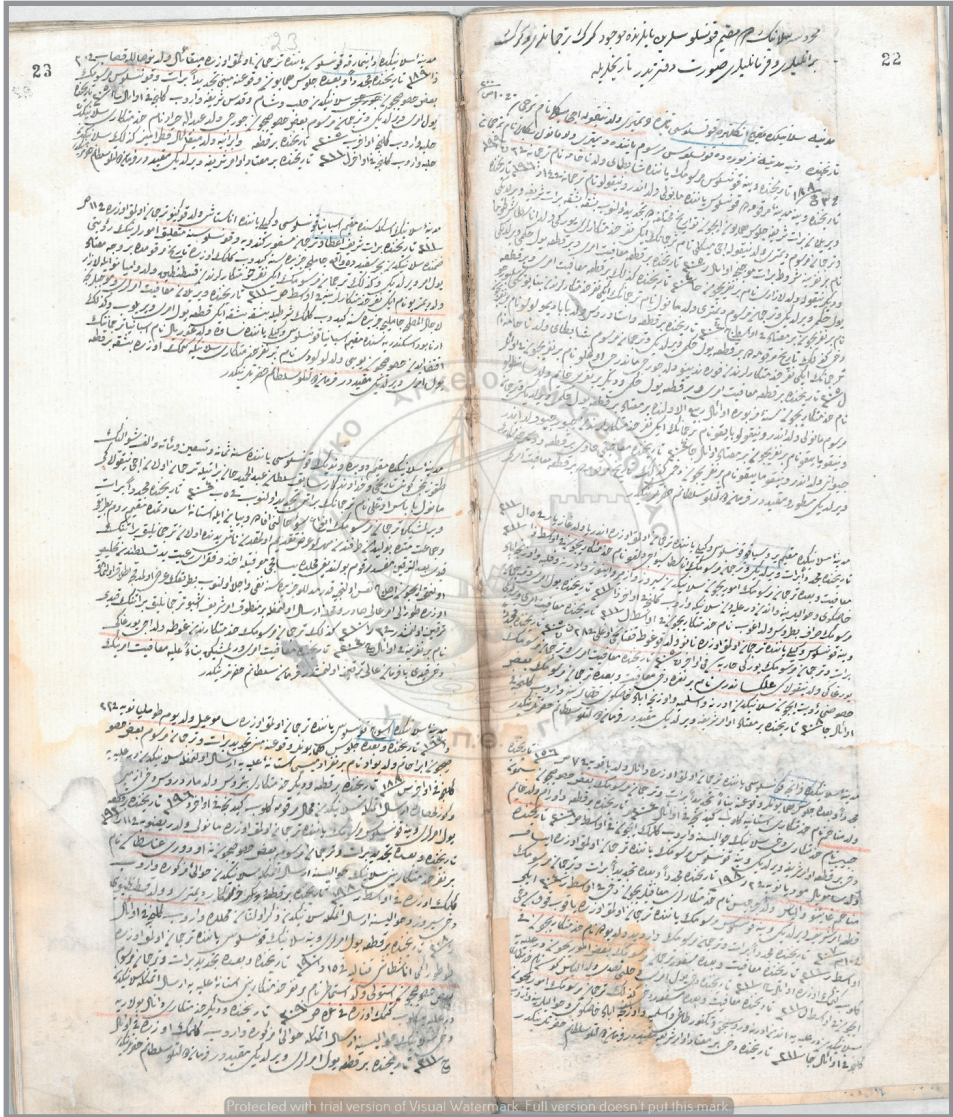
Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010.

- Artunç, Cihan, “The Price of Legal Institutions: The Beratlı Merchants in the Eighteenth-Century Ottoman Empire”, *The Journal of Economic History*, 75/3, 2015, s. 720-748.
- Bağış, Ali İhsan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk-Müslüman Burjuvazisi Oluşturma Çabaları”, *Osmanlı*, 3, Ankara 1999, s. 544-547.
- _____, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Beratlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.
- Beaujour, Felix, *Tableau du Commerce de la Grèce*, II, Paris 1800.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.
- Boogert, Maurits H. van den, “Consular Jurisdiction in the Ottoman Legal System in the Eighteenth Century”, *Oriente Moderno*, 22/83, 2003, s. 613-634.
- _____, “Ottoman Greeks in the Dutch Levant Trade: Collective Strategy and Individual Practice (C. 1750-1821)”, *Oriente Moderno*, 25/86, 2006, s. 129-147.
- Çadrcı, Musa, “II. Mahmut Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) Birinci Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, ed. Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara 1980, s. 237-241.
- _____, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- Çakılcı, Diren, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Selanik Şehri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya 2021.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., İstanbul 2000.
- İnalçık, Halil, “İmtiyâzât”, *DİA*, XXII, s. 245-252.
- İpek, Nurdan, *Selanik ve İstanbul’da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- İşirli, Mehmet, “Eman (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, XI, s. 77-79.
- Kaymakçı, Said Salih, *The Sultan’s Entrepreneurs, The Entrepreneurs’ Sultan: Beratlı Avrupa Tüccarı and Institutional Change in the Nineteenth Century Ottoman Empire (1835-1868)*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Keleş, Erdoğan, “Avrupa Tüccarı’nın Hukukî ve Ticarî Durumlarına Dair Bazı Tespitler (1835-1868)”, *Belleten*, 79/284, 2015, s. 199-292.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Ahidnâme”, *DİA*, I, s. 536-540.
- _____, “Avrupa Tüccarı”, *DİA*, IV, s. 159-160.
- _____, “Hayriye Tüccarı”, *DİA*, XVII, s. 64-65.
- _____, *Balta Limanına Giden Yol, Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1580-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- Masters, Bruce, “The Sultan’s Entrepreneurs: The Avrupa Tuccaris and The Hayriye Tuccaris in Syria”, *International Journal of Middle East Studies*, 24/4, 1992, s. 579-597.
- Mazower, Mark, *Selanik Hayaletler Şehri, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430-1950*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yay., İstanbul 2013.
- Nehama, Joseph, *Histoire des Israélites de Salonique, Tomes VI et VII*, Thessalonique 1978.

- Okyar, Osman, "Tanzimat Ekonomisi Hakkındaki Karamsarlık Üzerine", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1994, s. 243-254.
- Orhonlu, Cengiz, "Tercüman", *İA*, XII/1, İstanbul 1973, s. 175-181.
- Örenç, Ali Fuat, "Yedi Ada Cumhuriyeti", *DİA*, XLIII, s. 384-387.
- Öz, Mehmet, "Reâyâ", *DİA*, XXXIV, s. 490-493.
- Özel, Ahmet, "Müste'men", *DİA*, XXXII, s. 140-143.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.
- _____, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2020.
- _____, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2014.
- Quataert, Donald, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İncılık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 731-740.
- Serdaroğlu, Üzeyir Serdar, *The Evolution of Commercial Institutions and Business Networks in the Ottoman Empire: British Merchant Families and Individual Merchants in the Levant Trade in the 18th Century*, Birmingham Üniversitesi Doktora Tezi, 2018.
- Svoronos, N. G., *Le Commerce de Salonique au XIII^e Siecle*, Paris 1956.
- Şenel, Şennur, "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", *Türkler*, 10, ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 736-743.
- Thomas, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1798-1807", *Journal of the American Oriental Society*, 83/3, 1963, s. 295-315.
- Wood, Alfred C., *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, Doğubatı Yay., Ankara 2013.

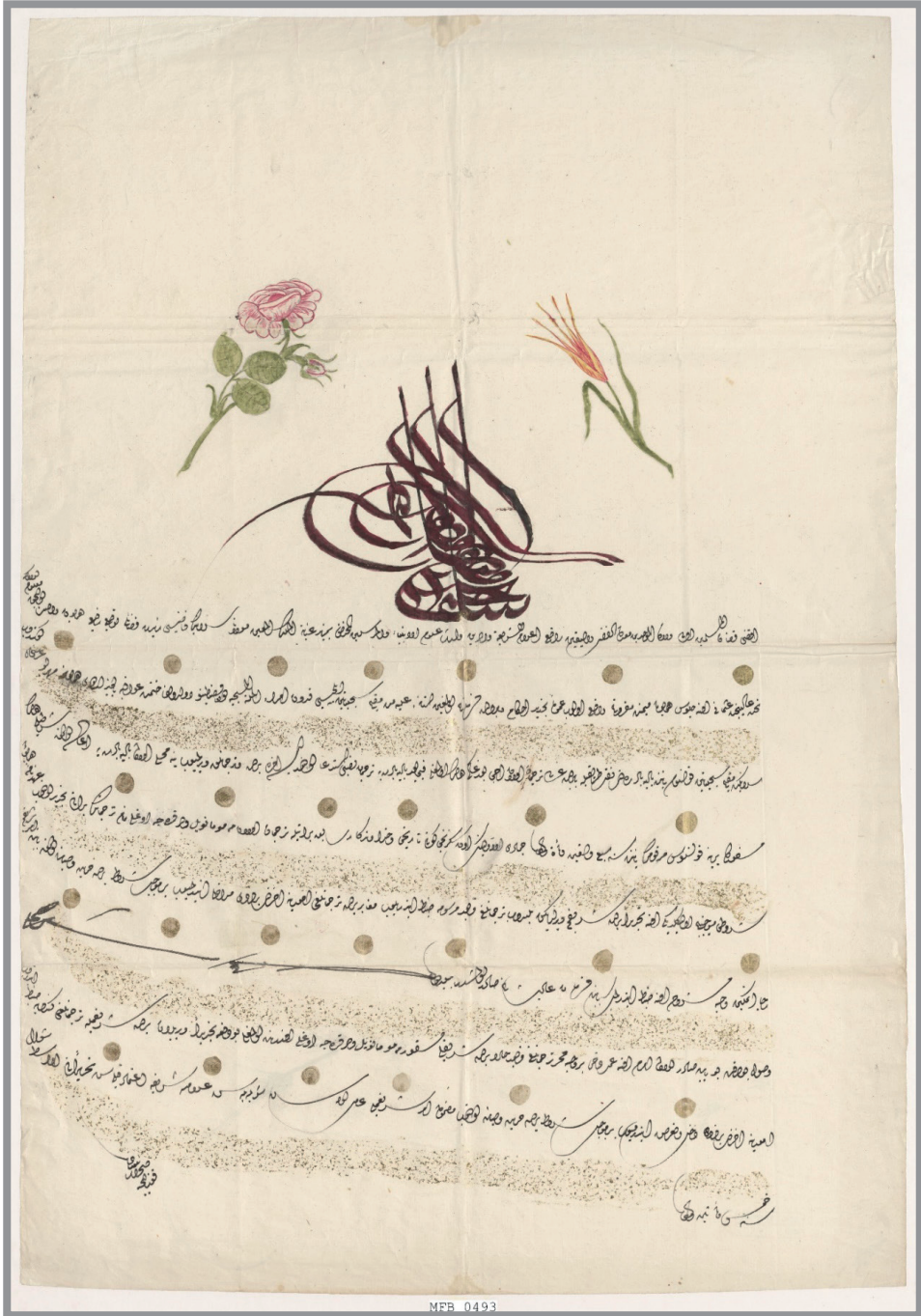
Ekler

Ek 1- Selanik'teki Tercüman ve Hizmetkarlara Dair 1797 Yılına Ait Sicil Kaydı. (IAM, sicil nr. 172, s. 22-25)



Protected with trial version of Visual Watermark. Full version doesn't put this mark.

Ek 2- Sicilyateyn tercümanı Memomanuyel'in III. Selim tuğralı tecdit beratı. (BOA, MFB, 493)



Ek 3: 1806 Tahkikatında Raiyyetliğe Dönen Tercüman ve Hizmetkarlar. (IAM., sicil nr. 184, s. 142-144.)

Sıra	Ülke	Konsolos	Görev	İsim	Belge Türü	Belge Hicri	Mesguliyeti	Tahkikat Sonucu
1	-	Asitane	Hizmetkar	Rufail Dimobez	Muafiyet E.	1220	-	Raiyyetliği kabul.
2	Cezayir-i Seb'a	Sakız	Tercüman	Moze Misrahi veled-i Yako	Berat	1220	Tüccar	Raiyyetliği kabul.
3	Cezayir-i Seb'a	Sakız	Hizmetkar	Davi veled-i Musa	Muafiyet E.	1220	Selanik'te sarraf	Raiyyetliği kabul. Sakız konsolosu Moze Misrahi'nin hizmetkarıdır.
4	Cezayir-i Seb'a	Sakız	Hizmetkar	Salamon musa veled-i Simoil	Muafiyet E.	1220	Selanik'te sarraf	Raiyyetliği kabul. Sakız konsolosu Moze Misrahi'nin hizmetkarıdır.
5	Cezayir-i Seb'a	Selanik	Hizmetkar	Corcio veled-i Dimitri	Muafiyet E.	1217	-	Raiyyetliği kabul. Tercüman Manoli veled-i Kiryako yanında hizmetkarıdır.
6	Cezayir-i Seb'a	Selanik	Tercüman	Manoli veled-i Kiryako	Berat	1217	-	Raiyyetliği kabul.
7	Cezayir-i Seb'a	Selanik	Hizmetkar	Altonoğlu Avanes	Muafiyet E.	1217	-	Beratını teslim eden tercüman Manoli veled-i Kiryako yanında hizmetkarıdır. İngiltere konsolosuna tercümanlık etmekle abh olunmuştur.
8	Danimarka	Asitane	Tercüman	Rufail Simoil veled-i Salamon Zihor	Muafiyet E.	1220	Selanik'te sarraf	Raiyyetliği kabul. Asitane tercümanı Hacı Agob Veled-i Hacı Artin'in hizmetkarıdır.
9	Danimarka	Asitane	Hizmetkar	Gori veled-i Apostoli	Muafiyet E.	1215	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Asitane'de tercüman Pol Zahrab yanında hizmetkarıdır.
10	Danimarka	Asitane	Hizmetkar	Hacı Moso veled-i Hacı Nikola	Muafiyet E.	1220	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Asitane'de tercüman Hacı Agob veled-i Hacı Artin yanında hizmetkarıdır.
11	Dubrovnik	Galata	Hizmetkar	Apostol veled-i Hacı Kaloti	Muafiyet E.	1217	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Galata'da tercüman Kiras oğlu Sarkis'in hizmetkarıdır.

Ek 3: Devamı									
Sıra	Ülke	Konsolos	Görev	İsim	Belge Türü	Belge Tarihi Hicri	Meşguliyeti	Tahkikat Sonucu	
12	Dubrovnik	Kıbrıs	Hizmetkar	Nigol Papatogofli	Muafiyet E.	1218	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Kıbrıs'ta tercüman Simoil İlyas'ın hizmetkarıdır.	
13	Dubrovnik	Selanik	Tercüman	Gota veled-i Manol	Berat	1217	Tüccar	Raiyyetliği kabul.	
14	Dubrovnik	Selanik	Hizmetkar	Todori veled-i Manoli	Muafiyet E.	1217	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Tercüman Gota veled-i Manol yanında hizmetkarıdır.	
15	Dubrovnik	Selanik	Hizmetkar	Dimitri veled-i Daymandi	Muafiyet E.	1217	-	Raiyyetliği kabul. Tercüman Gota veled-i Manol yanında hizmetkarıdır.	
16	Flemenk	Asitane	Hizmetkar	Yani veled-i Andreya	Muafiyet – Yol E.	1221	-	Asitane'de tercüman Nesim Ben Namyas veled-i Yakub yanında hizmetkarıdır. Siroz'da olduğundan muafiyet emri kardeşinden abız olmuştur. Selanik'e geldiğinde yol emri de cizyedar-ı belde marifetiyile alımp Deraliye'ye gönderilecektir.	
17	İngiltere	Kıbrıs	Hizmetkar	Gota Nikola veled-i Varsalahomi	Muafiyet E.	1212	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Kıbrıs'ta tercüman Kırkor veled-i Kerkis yanında hizmetkarıdır.	
18	İngiltere	Selanik	Tercüman	Sabetay veled-i Nehama	Berat	1204	-	Tercüman üç sene önce Kudüs'e gitmiş ve hakkında bilgi olmayıp iki nefer oğlu beratı gösterip tercümanlık iddiasında olsalar da cümle muvaceshesinde beratı terk ve raiyyetliği kabul etmişlerdir.	
19	İspanya	Selanik	Hizmetkar	Davi veled-i Yüda Karasu	Muafiyet E.	-	Mismaracı	Raiyyetliği kabul. Selanik'te tercüman İsak veled-i Yüda Karasu'nun hizmetkarıdır.	
20	İspanya	Selanik	Hizmetkar	Aşer veled-i Yüda Karasu	Muafiyet E.	1218	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Selanik'te tercüman İsak veled-i Yüda Karasu'nun hizmetkarıdır.	

Ek 3: Devamı										
Sıra	Ülke	Konsolos	Görev	İsim	Belge Türü	Belge Tarihi Hicri	Mesguliyeti	Tahkikat Sonucu		
21	İspanya	Selanik	Tercüman	İsak veled-i Yuda Karasu	Berat	1218	Mismaracı	Raiyyetliği kabul.		
22	İspanya	Kıbrıs	Hizmetkar	Kaloni	Muafiyet E.	1216	-	Raiyyetliği kabul. Kıbrıs'ta tercüman Yanaki Lirani veled-i Francisko Lirani yanında hizmetkardır.		
23	İsveç	Kandiye	Tercüman	Salamon Asio veled-i Yuda	Berat	1215	Selanik'te Sarraf	Raiyyetliği kabul. Yol emrini de teslim etmiştir.		
24	İsveç	Lazkiye	Tercüman	Simon veled-i Avram	Berat	1215	Selanik'te Sarraf	Raiyyetliği kabul. Yol emrini de teslim etmiştir.		
25	İsveç	Kandiye	Hizmetkar	İlyas Simoil veled-i Aron	Muafiyet E.	-	Selanik'te Sarraf	Raiyyetliği kabul. Tercüman Salamon'un iki hizmetkarından biridir.		
26	İsveç	Rodos	Tercüman	İsak veled-i Simoil Nasaz	Berat	1203	Selanik'te Sarraf	Raiyyetliği kabul.		
27	İsveç	Narda	Tercüman	Yakob veled-i Gavril Fario	Berat	1213	Selanik'te Sarraf	Raiyyetliği kabul. Yol emrini de teslim etmiştir.		
28	İsveç	Eğriboz	Tercüman	Hacı Koşo veled-i Hacı Panayot	Berat	1214	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Yol emrini de teslim etmiştir.		
29	İsveç	Eğriboz	Hizmetkar	Hacı Nikola veled-i Yorgi	Muafiyet E.	1217	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Eğriboz tercümanı Hacı Koşo'nun hizmetkarıdır.		
30	İsveç	İzmir	Hizmetkar	Yorgi Abvadmoz Bezioğlu	Muafiyet E.	1217	Tüccar	Raiyyetliği kabul. İzmir tercümanı Mike Sormozî'nin hizmetkarıdır.		
31	Nederlanda	Haleb	Hizmetkar	Angeli veled-i Petro	Muafiyet E.	1218	Bazergan	Raiyyetliği kabul. Haleb'de tercüman ? veled-i Dzonin Gogaz'ın hizmetkari. Yol emrini de teslim etmiştir.		
32	Nederlanda	Haleb	Hizmetkar	Angeli veled-i Petro	Muafiyet E.	-	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Haleb'de tercüman Cebriil veled-i Narotin'in hizmetkarıdır.		

Ek 3: Devamı									
Sıra	Ülke	Konsolos	Görev	İsim	Belge Türü	Belge Tarihi Hicri	Meşguliyeti	Tahkikat Sonucu	
33	Nederlanda	Selanik	Hizmetkar	Hristo veled-i Esterbo	Muafiyet E.	1217	Tüccar	Raiyyetliği kabul. Selanik'te tercüman Doka veled-i Todi yanında hizmetkardır.	
34	Nederlanda	Selanik	Tercüman	Hacı Çarisko veled-i Dimitri	Berat	1218	Suha'da Kocabaş	Raiyyetliği kabul.	
35	Nederlanda	Selanik	Tercüman	Doka veled-i Todori	Berat	1218	Siroz Tüccarı	Raiyyetliği kabul.	
36	Nederlanda	Selanik	Hizmetkar	Ligori veled-i Yani Burganoğlu	Muafiyet E.	1218	-	Raiyyetliği kabul. Doka veled-i Todori'nin yanında hizmetkar. Diğer hizmetkari da muafiyet emrini gönderip teslim etmiştir.	
37	Nederlanda	Selanik	Hizmetkar	Hacı Panayot veled-i Hacı Yorgi	Muafiyet E.	1218	-	Raiyyetliği kabul. Tercüman Hacı Çarisko'nun hizmetkardır.	
38	Nederlanda	Asitane	Tercüman	Nesim Ben Tamyas veled-i yakub	Berat	1220	-	Raiyyetliği kabul. Asitane Maslahatgüzarı yanında tercümandır.	
39	Nederlanda	Asitane	Hizmetkar	Dimitri Kosta	Muafiyet E.	1210	-	Asitane'de tercüman Nesim Ben Namyas veled-i Yakub yanında hizmetkardır. Deraliye'den Selanik'e bir kıta yol emri ile gelmiş bu da elinden ahz olunmuştur.	
40	Nemçev	Selanik	Hizmetkar	Nikola veled-i Dimitri	Muafiyet E.	1218	Tüccar	Selanik'te Nemçe konsolos vekili yanında tercüman olan Abod Rusino'nun Asitane'de olduğu konsolos tarafından ihbar edildiğinden hizmetkari raiyyetliği kabul etmiştir.	
41	Nemçe	Selanik	Tercüman	Antonyo veled-i Teodoro	Yol emri	-	-	Nemçe konsolosunun sabık tercümanı olup yedinde zuhur eden bir kıta yol emri suretini irad ve itara şayan olmamakla suret-i mezkur yedinden ahz ve tenbih birle raiyyetliği kabul etlemiştir.	

Ek 3: Devamı									
Sıra	Ülke	Konsolos	Görev	İsim	Belge Türü	Belge Tarihi Hicri	Meşguliyeti	Tahkikat Sonucu	
42	Prusya	İskenderiye	Tercüman	Simoil İsak Molbano	Berat	1213	Selanik'te Sarraf	Raiyyetli kabul. Prusyalı'nın Maslahatgüzarıyesinde mukim konsolos yanında. Yol emrini de teslim etmiştir.	
43	Prusya	Haleb	Hizmetkar	Hacı Nano veled-i Kristo	Yol emri	1214	-	Raiyyetli kabul. Haleb'de tercüman Samuel yanında hizmetkardır.	
44	Prusya	İzmir	Hizmetkar	Nikolaki veled-i İskarlet	Muafiyet-Yol E.	1217	Tüccar	Raiyyetli kabul. İzmir'de tercüman Fernandez veled-i Corci yanında hizmetkardır.	
45	Prusya	İskenderiye	Hizmetkar	Nikolaki veled-i Kostantino	Muafiyet E.	1214	-	Raiyyetli kabul. İskenderiye'de tercüman Samuel İsak Molbano yanında hizmetkardır.	
46	Prusya	İskenderiye	Hizmetkar	Margariti veled-i Kostandi	Muafiyet-Yol E.	1213	-	Raiyyetli kabul. İskenderiye'de tercüman Samuel İsak Molbano yanında hizmetkardır.	
47	Rusya	Selanik	Tercüman	Banoli veled-i Hacı Dimitri Moniko	Berat	1214	-	Ticaret ve raiyyetli kabul etmiştir.	
48	Rusya	Selanik	Hizmetkar	Naum veled-i Ananazi	Muafiyet E.	1214	-	Raiyyetli kabul. Tercüman Banoli veled-i Hacı Dimitri Moniko yanında hizmetkardır.	
49	Sicilyateyn	Selanik	Hizmetkar	İsak veled-i Yako Francis	Muafiyet E.	1217	Tüccar	Raiyyetli kabul. Yenişehir'de mukim tercüman Cilbon Danyel veled-i İshak Porla yanında hizmetkardır.	
50	Sicilyateyn	Selanik	Hizmetkar	Antonyo veled-i Hacı Yanaki	Muafiyet E.	1214	-	Raiyyetli kabul. Tercüman Nikola veled-i Yani Gago'nun terk ettiği berat verilen Yasef veled-i Danyel Borla'nın hizmetkardır.	
51	Sicilyateyn	Selanik	Tercüman	Yani Gago	Berat	1204	-	Raiyyetli kabul.	
52	Sicilyateyn	Selanik	Hizmetkar	Yorgi Hacı İskampali	Muafiyet E.	-	-	Raiyyetli kabul. Tercüman Yani Gago yanında hizmetkardır.	